

Het stikstofvraagstuk: een beschrijving van frames van belanghebbenden

Vanuit waarderend communiceren als theoretisch kijkkader

EN: *The nitrogen issue: a description of stakeholder frames.*

From the theoretical perspective of 'appreciative communication'

Radboud Universiteit

Naam: Johan

Instituut: Radboud Universiteit Nijmegen

Opleiding: Master Communicatie- en Informatiewetenschappen

Specialisatie: Communicatie en Beïnvloeding

Vak: Masterscriptie (LET-CIWM401)

Datum: 25 oktober 2020

Versie: Masterscriptie

Aantal woorden: 11.672

Samenvatting

Bij een *wicked problem*, zoals het stikstofvraagstuk in Nederland, kunnen belanghebbenden verschillen in de betekenissen die zij verlenen aan de problemen die spelen. Dit fenomeen wordt *framing* genoemd. De onderzoeksvraag luidt: ‘Welke frames hanteren de overheid, boeren en onderzoekers in nieuwsmedia binnen het stikstofvraagstuk, en hoe verhouden die frames zich tot elkaar?’ Hiervoor is kwalitatief onderzoek (inhoudsanalyse) uitgevoerd naar *framing* in het stikstofvraagstuk, waarna de *frames* met elkaar zijn vergeleken met behulp van het theoretisch kijkkader ‘waarderend communiceren’. Uit de resultaten blijkt dat zowel de overheid, boeren als onderzoekers ‘De realist’ hanteren en dat zowel de overheid als onderzoekers ‘De waarzegger’ hanteren. De overheid hanteert daarnaast de *frames*: autoriteit, bureaucraat, ondersteuner en sympathisant. De boeren hanteren: familieman, beschuldiger, eigengereide, benadeelde, strijder en ondernemer. Ten slotte hanteren de onderzoekers: de adviseur en de criticus. Tussen de verschillende *frames* zijn zes verhoudingen geïdentificeerd. Zo past de overheid twee tegenstrijdige rollen toe, namelijk het niet openstaan voor discussie (‘De autoriteit’) tegenover een open houding (‘De sympathisant’). Daarnaast geeft de overheid toe onderhevig te zijn aan procedures (‘De bureaucraat’) terwijl de boeren baat hebben bij een snellere afwikkeling van de beleidsmaatregelen (‘De strijder’). ‘De autoriteit’ en ‘De strijder’ hebben als overeenkomst dat de belanghebbenden een gesloten houding aannemen. Verder geven de boeren aan zich miskend te voelen door de overheid en media (‘De benadeelde’), waartegenover de overheid begrip toont aan de boeren (‘De sympathisant’). De boeren wantrouwen onderzoeksresultaten (‘De eigengereide’) terwijl de onderzoekers integriteit nastreven (‘De criticus’). Ten slotte focust de overheid zich op het gedeelde belang in het beleid (‘De ondersteuner’), waartegen de boeren in opstand komen (‘De strijder’). Dit onderzoek demonstreert dat ‘waarderend communiceren’ kan worden gebruikt om *frames* met elkaar te vergelijken (wetenschappelijke bijdrage). Daarnaast kan maatwerk in communicatie worden gecreëerd door nader onderzoek te doen naar de conflicterende *frames* (maatschappelijke aanbeveling).

Trefwoorden

Framing, Wicked problems, Stikstofvraagstuk, Waarderend communiceren

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

In Nederland is meer stikstof aanwezig dan zou mogen volgens de Europese richtlijnen (Nagtzaam, 2019; Raad van State, 2019). De Raad van State¹ schrijft in een rapport dat het hierbij gaat om een overschot van ammoniak en stikstofoxiden. In datzelfde rapport, gepubliceerd op 29 mei 2019, staat vermeld dat er geen vergunningen meer mogen worden verleend voor activiteiten die stikstof uitstoten. Dat had impact op verschillende partijen, zoals boeren. Zij krijgen namelijk geen vergunningen meer voor de uitbreiding van hun veehouderijen, wat de continuïteit van deze ondernemingen belemmert (Nagtzaam, 2019; NOS, 2019a). Als gevolg hiervan zijn de boeren in opstand gekomen.

Verschillende nieuwsmedia hebben bericht over de opstanden van de boeren. Zo bericht RTLNieuws (2019) dat de boeren boos zijn over een uitspraak van een D66-politicus, waarin hij aangaf dat de regeringspartij het stikstofoverschot kon oplossen door de veestapel in Nederland te halveren. Zijn uitspraak leidde tot onrust bij boeren, waarna verschillende boeren op 1 oktober 2019 hun eerste en grootste protest hielden sinds de uitspraak van de Raad van State. In december 2019 protesteerden de boeren opnieuw en ditmaal tegen het voorlopige stikstofakkoord van het kabinet. Zij meenden dat de gemaakte afspraken in het akkoord onduidelijk zouden zijn (NOS, 2019b). In februari 2020 schrijft RTLNieuws (2020a) dat boeren nogmaals protesteerden, omdat zij het oneens waren met de stikstofmetingen van het RIVM². Volgens Dekker (2020), journalist van het Algemeen Dagblad, protesteerden de boeren diezelfde dag ook tegen de investeringen van het kabinet. Daarmee wil het kabinet agrarische bedrijven uitkopen om de Nederlandse stikstofuitstoot te kunnen reduceren. Enerzijds demonstreren bovenstaande voorbeelden waar de boeren tegen hebben geprotesteerd, anderzijds wordt zichtbaar dat meerdere partijen betrokken zijn bij het stikstofvraagstuk, namelijk de boeren, het kabinet en het RIVM.

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR³) erkent de volgende drie partijen als belanghebbenden van het stikstofvraagstuk (Bouma, Burgers, Den Butter, Hoefnagel, & Den Hond, 2003): de boeren, de overheid (het kabinet) en de onderzoekers (het RIVM). De WRR heeft een werkdocument opgesteld waarin de belangen van deze drie

¹ De Raad van State is een onafhankelijk adviseur van de regering en het parlement (Raad van State, 2020).

² Het RIVM, voluit Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, pleegt onafhankelijk en wetenschappelijk onderzoek en “ondersteunt burgers, professionals en overheden bij de uitdaging onszelf en onze leefomgeving gezond te houden” (RIVM, 2020a, Over RIVM).

³ De WRR is een adviesorgaan die de regering informatie en advies geeft bij vraagstukken die impact hebben op de samenleving (WRR, 2020).

belanghebbenden worden uitgelegd. De overheid heeft normen opgesteld om een gezonde luchtkwaliteit te waarborgen. De boeren vinden de normen van de overheid onduidelijk en onrechtvaardig. Ten slotte zijn de onderzoekers bezig met opnieuw data verzamelen, omdat de voorgaande data onbruikbaar zijn geworden door verouderde metingen en gebruikte technieken. Het stikstofvraagstuk is een complexe maatschappelijk vraagstuk (Bouma et al., 2003), omdat belanghebbenden belangen en waarden hebben die van elkaar verschillen of zelfs met elkaar conflicteren. Hierdoor is geen eenduidige oplossing mogelijk.

In deze masterscriptie staan de communicatie-uitingen van verschillende belanghebbenden in het stikstofvraagstuk centraal. Hiervoor zijn de communicatie-uitingen in nieuwsmedia onderzocht, aangezien nieuwsmedia een relevante rol spelen in de beeldvorming over complexe maatschappelijke vraagstukken. Daarnaast past het stikstofvraagstuk binnen de masteropleiding Communicatie en Beïnvloeding, omdat het een actueel vraagstuk is dat in Nederland speelt (Google Trends, 2020). Het is vanuit deze masteropleiding interessant om de communicatie-uitingen binnen het stikstofvraagstuk uiteen te rafelen, zodat de opgedane kennis bijdraagt aan het beter begrijpen van complex maatschappelijke vraagstukken.

2. Theoretisch kader

In onderstaande paragrafen wordt allereerst het stikstofvraagstuk als *wicked problem* besproken (Paragraaf 2.1). Vervolgens laat Paragraaf 2.2 zien hoe belanghebbenden betekenissen geven aan hun boodschappen. Dit wordt uitgelegd door de theoretische inzichten van het verschijnsel *framing* te beschrijven. Paragraaf 2.3 geeft weer hoe belanghebbenden en nieuwsmedia zich tot elkaar verhouden in het publieke debat over het stikstofvraagstuk. Ten slotte geeft Paragraaf 2.4 het kijkkader van ‘waarderend communiceren’ weer. De kennis over dit kijkkader wordt in dit onderzoek gebruikt om de verhoudingen tussen de *frames* te kunnen beschrijven.

2.1 Stikstofvraagstuk als *wicked problem*

De WRR (Bouma et al., 2003) karakteriseert het stikstofvraagstuk als een *wicked problem*. De betekenis van *wicked problems* vindt zijn oorsprong in de elementaire studie van Rittel en Webber (1973). Uit hun onderzoek blijkt dat niet alle maatschappelijke vraagstukken traditioneel kunnen worden opgelost met wetenschappelijke kennis en rationele oplossingen. Zij schrijven dat *wicked problems* complexer zijn dan normale problemen, omdat er meerdere oorzaken zijn, meerdere problemen spelen en omdat er geen eenduidige oplossing mogelijk is. Verschillende wetenschappers beamen dat *wicked problems* resistent lijken te zijn tegen

duidelijke definities en eenvoudige oplossingen (Armstrong, 2018; Camillus, 2008; DeFries & Nagendra, 2017; Head & Alford, 2015). Echter, *wickedness* geeft niet de moeilijkheidsgraad van een probleem weer (Camillus, 2008), maar duidt aan dat het probleem niet kan worden opgelost met traditionele oplossingen (Camillus, 2008; Rittel & Webber, 1973). Daarnaast stellen Rittel en Webber (1973) dat verschillende belanghebbenden betrokken zijn bij een *wicked problem*. Uit de definities van *wicked problems* komen drie elementen naar voren die kenmerkend zijn, namelijk dat er geen eenduidige oplossing is, de casus moeilijk te definiëren is en dat verschillende belanghebbenden betrokken zijn bij het probleem.

In onderstaande voorbeelden wordt zichtbaar waarom het stikstofvraagstuk kan worden beschouwd als een *wicked problem*. Zo houdt de overheid zich bezig met maatregelen om het stikstofoverschot in Nederland tegen te gaan. De Raad van State concludeerde dat Nederland meer stikstof uitstoot dan volgens Europese wetgeving is toegestaan (Nagtzaam, 2019; Raad van State, 2019). De overheid nam daarom maatregelen door bijvoorbeeld geen vergunningen meer te verstrekken voor de uitbreiding van veestallen (Nagtzaam, 2019; NOS, 2019a) en maatregelen om het aantal veestallen in Nederland te verminderen (Dekker, 2020; Rijksoverheid, 2020). De boeren, zoals zichtbaar in Paragraaf 1.1 (*Aanleiding*), komen echter in opstand tegen de maatregelen van de overheid. Zij geven aan dat de continuïteit van hun onderneming in het geding komt. Tevens vinden de boeren dat de gemaakte afspraken in het voorlopige stikstofakkoord onduidelijk zijn beschreven (NOS, 2019b). Zo wordt zichtbaar dat de waarden en belangen van de overheid en boeren met elkaar conflicteren. RTL Nieuws (2020a) laat daarnaast in een nieuwsartikel weten dat de boeren het oneens zijn met de stikstofmetingen van het RIVM (onderzoekers). Deze opvatting is in strijd met de waarden en belangen van de onderzoekers. Zij willen professionele en integere wetenschappelijke onderbouwingen bieden om een gezonde leefomgeving te realiseren. Het RIVM (2019) monitort daarom de luchtkwaliteit van Nederland door onafhankelijk onderzoek te doen naar onder andere uitgestoten hoeveelheden stikstofoxiden en ammoniak. Ten slotte begrijpt het RIVM (2020b) niet waarom boeren op hun terrein protesteerden tegen de veevoermaatregel, omdat zij niet verantwoordelijk zijn voor het beleid. Hiervoor is het kabinet verantwoordelijk.

In bovenstaande voorbeelden komen de drie elementen terug die kenmerkend zijn voor een *wicked problem*. Ten eerste wordt zichtbaar dat meerdere belanghebbenden betrokken zijn bij het stikstofvraagstuk, namelijk de overheid, boeren en onderzoekers. Ten tweede lijkt er geen eenduidige oplossing mogelijk door verschillende problemen. Zo moet de overheid de stikstofuitstoot reduceren, zijn de boeren het oneens met de overheidsmaatregelen en worden

de metingen van de onderzoekers gewantrouwd. Ten slotte is de casus door de complexe problematiek moeilijk te definiëren, omdat iedere belanghebbende het probleem vanuit een ander perspectief beschouwt.

2.2 Framing

In een elementaire wetenschappelijke studie over framing (Entman, 1993) wordt beschreven dat zenders delen van hun boodschap benadrukken (*frames*) die zij van belang achten. De zender hoopt hiermee te bereiken dat haar perspectief op de werkelijkheid duidelijk wordt bij de ontvanger. Een deel van deze definitie is terug te zien in het artikel van Iyengar (1994)⁴; frames worden gebruikt om boodschappen op een bepaalde manier over te brengen. Van Gorp, Figoureaux en Vandekeybus (2018) omschrijven *frames* als “sociaal gedeelde denkkaders die helpen om beter te begrijpen wat er om ons heen gebeurt” (p. 11). Het laatste deel van deze definitie komt overeen met de definitie van Stevens, Aarts en Dewulf (2020), namelijk dat *frames* bijdragen aan een beter begrip van de realiteit. Al deze definities worden gereflecteerd in de definitie van Chong en Druckman (2007). Hun definitie wordt in dit onderzoek aangehouden als uitgangspunt: “Het belangrijkste uitgangspunt van de *framing* theorie is dat een probleem vanuit verschillende perspectieven kan worden bekeken” (Chong & Druckman, 2007, p. 104; vertaling JD).

Gereconstrueerde *frames* kunnen worden weergegeven in een *framepackage* (Van Gorp, 2007a). In een *framepackage* wordt zichtbaar hoe een *frame* wordt gehanteerd om een probleem op een bepaalde manier weer te geven (Van Gorp, 2010). Binnen een *framepackage* kunnen twee *devices* worden onderscheiden, namelijk *reasoning devices* en *framing devices* (Burgers, Konijn, & Steen, 2016; Van Gorp, 2007a; Van Gorp, 2010). Bij *reasoning devices* wordt beschreven vanuit welk perspectief het probleem wordt belicht. Hierbij worden vier elementen beschreven: het probleem, de oorzaak, het gevolg en de oplossing (Entman, 1993; Van Gorp, 2007a). Deze elementen kunnen impliciet aanwezig zijn (Van Gorp, 2007a; Van Gorp, 2010), maar kunnen zichtbaar worden door het identificeren, beschrijven en benoemen van taalkundige elementen, oftewel het beschrijven van de *framing devices*. Voorbeelden van taalkundige elementen zijn: metaforen, slagzinnen, illustraties en argumenten (Gamson & Modigliani, 1989; Van Gorp, 2007a; Van Gorp, 2010). Dit zijn zichtbare elementen die een zender gebruikt om het probleem vanuit haar perspectief te beschrijven.

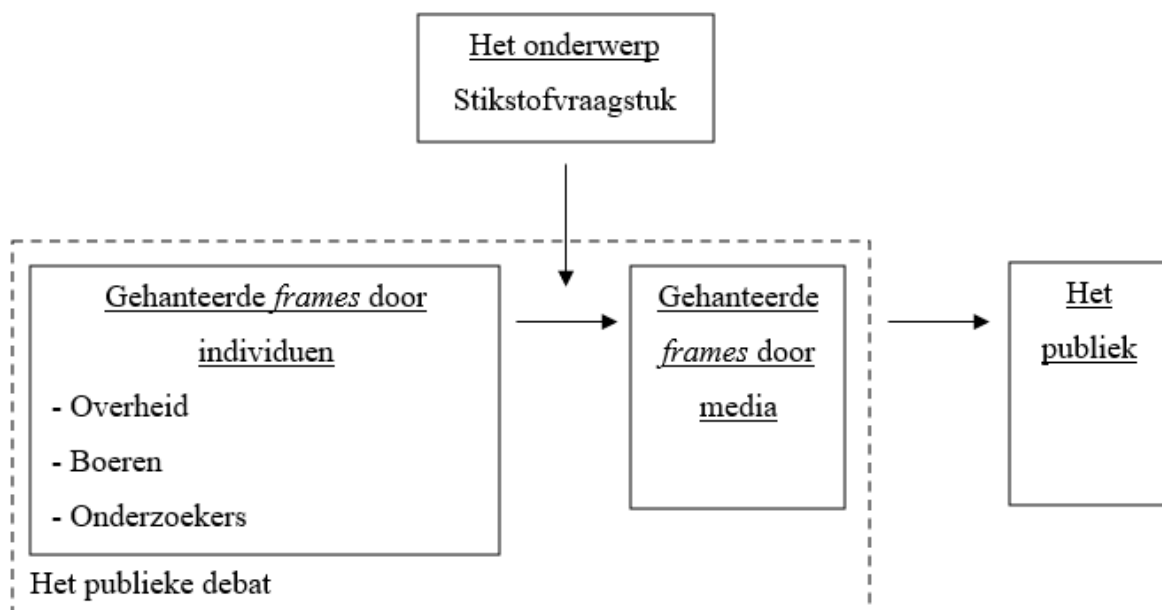
⁴ Iyengar (1994) wordt gezien als een elementaire studie in de wetenschap over relaties tussen *frames* van individuen en *frames* van media. Zijn studie wordt beschreven in ‘2.3. stikstofvraagstuk in het publieke debat’.

2.3 Stikstofvraagstuk in het publieke debat

Iyengar (1994) wordt gezien als de grondlegger voor de beschrijving van de relatie tussen *frames* van individuen en *frames* van de media. Hij geeft hierbij schematisch de relatie weer tussen de individuen, de media en het publiek, waarbij hij voornamelijk focust op de media. In zijn schema kan een individu worden gezien als één persoon, maar ook als een groep waarin mensen zitten die tot elkaar behoren. Volgens deze omschrijving zouden de individuen in het stikstofvraagstuk de overheid, boeren en onderzoekers zijn. Iyengar (1994) schrijft dat naast individuen ook de media belanghebbenden zijn in maatschappelijke vraagstukken, omdat zij actief deelnemen aan het publieke debat over het vraagstuk. De media nemen informatie over van individuen en maken dit kenbaar aan hun publiek. Iyengar (1994) schrijft echter dat de media de initiële *frames* van individuen *reframed* om daarmee de informatie beter af te stemmen op hun publiek. De media dragen hierdoor bij aan het publieke debat en de betekenisgeving aan onderwerpen. De individuen en de media vormen samen het publieke debat. In Figuur 1 is het schema van Iyengar (1994) weergegeven, waarin de belanghebbenden van het stikstofvraagstuk zijn opgenomen.

Figuur 1

Een schematische weergave van de relaties tussen de belanghebbenden van het stikstofvraagstuk, gebaseerd op de theorie van Iyengar (1994)

2.4. *Waarderend communiceren*

Van der Pool en Rijnja (2019) beschrijven hoe belanghebbenden maatwerk kunnen leveren in hun communicatie over complexe opgaven. Zij introduceren hiervoor het ‘waarderend communiceren’, waarmee zij een theoretisch kijkkader bedoelen dat kan helpen bij het expliciteren van wat iedere belanghebbende écht beweegt (drijfveren). De toevoeging van ‘waarderend’ aan communiceren gaat over het zichtbaar maken van de onderliggende waarden van belanghebbenden. Deze waarden kunnen namelijk verschillen of zelfs conflicteren met de waarden van andere belanghebbenden.

Van der Pool en Rijnja (2019) hebben drie communicatieve vragen opgesteld die helpen bij de optimalisatie van de communicatie over complexe opgaven, namelijk “Hoe lees je de context waarin de opgave zich aandient, hoe herken je elkaars onderliggende drijfveren en hoe zorg je voor constructief contact?” (Van der Pool & Rijnja, 2019, p. 10). In deze drie vragen komen drie eenheden naar voren: context, drijfveren en contact.

In het kader van ‘context’ wordt nagegaan hoe belanghebbenden de complexe opgave zien. Daarbij wordt nagegaan of zij in beeld hebben wie eveneens belang hebben bij dit vraagstuk en wat hun rollen zijn binnen de kwestie. Daarnaast worden de ‘drijfveren’ van belanghebbenden besproken. Het draait daarbij om datgene wat de belanghebbende beweegt: de zienswijzen, gevoelens, belangen en waarden. Deze drijfveren (onderstroom) zijn niet direct waarneembaar. Daarentegen zijn standpunten en argumenten wel waarneembaar (bovenstroom). Door het expliciteren van de onderliggende drijfveren van belanghebbenden wordt zichtbaar welke drijfveren overeenkomen of van elkaar verschillen. Ten slotte wordt bij ‘contact’ nagegaan of belanghebbenden overeenkomen in de manier waarop zij met elkaar communiceren. Overeenstemming kan bijvoorbeeld worden bereikt door een juiste *timing* van het gesprek, een aangepaste *tone of voice*, een afgestemd taalniveau en een juiste keuze van begrippen.

In Paragraaf 2.1 is uitgelegd dat het stikstofvraagstuk kan worden gezien als een complexe opgave. Door de drijfveren van de overheid, boeren en onderzoekers te expliciteren, wordt beter zichtbaar hoe iedere belanghebbende het stikstofvraagstuk ziet vanuit zijn eigen perspectief. Het theoretisch kijkkader ‘waarderend communiceren’ is hierbij een theoretische bagage waarmee iets over de gehanteerde *frames* kan worden gezegd. Daarbij zijn de eenheden van ‘waarderend communiceren’ theoretische concepten die kunnen worden gebruikt om de *frames* te duiden. Hiermee kan worden nagegaan hoe de verschillende *frames* zicht tot elkaar verhouden.

3. Probleemstelling en vraagstelling

Bij een *wicked problem*, zoals het stikstofvraagstuk in Nederland, hebben belanghebbenden waarden en belangen die kunnen verschillen of zelfs conflicteren met die van anderen. Deze waarden en belangen kunnen namelijk door belanghebbenden verschillend worden *geframed*.

Het beschrijven en vervolgens vergelijken van *frames* kan een bijdrage leveren aan het begrip van de communicatie-uitingen van en tussen belanghebbenden van een *wicked problem*. Om dit beter te begrijpen is het stikstofvraagstuk als casus gekozen. Tot op heden lijkt er een gebrek te zijn aan onderzoek naar *frames* binnen het stikstofvraagstuk. In dit onderzoek worden *frames* in nieuwsmedia geanalyseerd, aangezien zij bepalen welke *frames* worden gepubliceerd in het publieke debat.

Deze masterscriptie maakt gebruik van bestaande onderzoeksmethoden naar *framing* en breidt daarbij wetenschappelijke kennis uit door, voor de eerste keer, *frames* met elkaar te vergelijken aan de hand van het theoretisch kijkkader ‘waardierend communiceren’. Hiermee levert dit onderzoek een belangrijke bijdrage aan onderzoek naar *framing* door te demonstreren dat dit theoretisch kijkkader kan bijdragen aan het beter zichtbaar maken van hoe gehanteerde *frames* zich tot elkaar verhouden.

Om de communicatie-uitingen tussen belanghebbenden over het stikstofvraagstuk beter te kunnen begrijpen, luidt de onderzoeksvraag:

“Welke frames hanteren de overheid, boeren en onderzoekers in nieuwsmedia binnen het stikstofvraagstuk, en hoe verhouden die frames zich tot elkaar?”

4. Methode

Kwalitatief onderzoek was verricht om de onderzoeksvraag te beantwoorden, omdat verschillende onderzoekers deze onderzoeksmethode hadden gebruikt om *framing* te onderzoeken (Aubrey & Hahn, 2016; Van Gorp et al., 2018; Wendorf & Yang, 2017). Een inhoudsanalyse was uitgevoerd om de gehanteerde *frames* te identificeren, te analyseren en te beschrijven. Daarnaast werden diepte-interviews afgenomen om de onderliggende drijfveren van de belanghebbenden te expliciteren (Van der Pool & Rijnja, 2019). De interviewantwoorden beantwoordden echter niet direct de onderzoeksvraag, maar hadden een aanvullend inzicht geleverd om het perspectief van elke belanghebbende te kunnen doorgronden.

In Paragraaf 4.1 wordt het analysemateriaal besproken. Paragrafen 4.2 en 4.3 zetten uiteen hoe de inhoudsanalyse heeft plaatsgevonden. Vervolgens wordt in Paragraaf 4.4 toegelicht hoe de frames met elkaar zijn vergeleken. In Paragraaf 4.5 wordt uitgelegd hoe de diepte-interviews zijn vormgegeven. Tot slot, wordt in Paragraaf 4.6 beschreven hoe de validiteit en betrouwbaarheid van de onderzoeksmethoden zijn gewaarborgd.

4.1 Materiaal

In dit onderzoek werden krantartikelen gebruikt als analysemateriaal. In Paragraaf 2.3 (*Stikstofvraagstuk in het publieke debat*) is namelijk aan bod gekomen dat nieuwsmedia een belangrijke rol speelden in de beeldvorming over *wicked problems*. Daarom was een inhoudsanalyse van vijftig krantartikelen uitgevoerd. Deze artikelen waren afkomstig van zowel een nationale als regionale krant. Een beperking tot twee verschillende dagbladen zorgde voor een beperking van invloed variabele ‘type krant’. Als nationale krant werd het Algemeen Dagblad gekozen, omdat deze krant geen expliciete politieke en religieuze kleur had (Nijenhuis, z.d.). Binnen de kaders van dit criterium had deze nationale krant de hoogste oplage per week in Nederland (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2018)⁵. Daarnaast werd een regionale krant uit het zuiden van Nederland gekozen, omdat daar een ingrijpende verandering heeft plaatsgevonden dat als belangrijk thema werd gezien binnen het stikstofvraagstuk, namelijk de ‘warme sanering’⁶. Daarom was het Brabants Dagblad geselecteerd, omdat dit nieuwsmedium in het zuiden van Nederland de hoogste wekelijkse oplage heeft (Mediamonitor, z.d.). De geanalyseerde krantartikelen werden gepubliceerd tussen 25 augustus 2019 en 19 augustus 2020. De keuze voor de begindatum werd gebaseerd op een visuele analyse van Google Trends (2020), waaruit blijkt dat voor het eerst een grote groep internetgebruikers zocht naar nieuwsartikelen over het stikstofvraagstuk. Een mogelijke verklaring hiervoor was dat een maand later het eerste en grootste boerenprotest plaatsvond (sinds de uitspraak van de Raad van State). De einddatum was de dag waarop de inhoudsanalyse was gestart.

Op aanbeveling van Radboud University werd het analysemateriaal verzameld via LexisNexis (Radboud University, z.d.). Deze databank was geschikt voor complexe

⁵ Het Algemeen Dagblad kent geen expliciete politieke of religieuze karakter, omdat dit dagblad voortkomt uit een fusie van 57 regionale kranten. Afzonderlijk van dit criterium staat het Algemeen Dagblad op de tweede plek van hoogste oplage kranten per week in Nederland.

⁶ De overheid heeft de warme sanering in het leven geroepen, waarmee zij boeren financiert om te stoppen met hun agrarische activiteiten, met onder andere de reden dat de stikstofuitstoot wordt gereduceerd (RTLNieuws, 2020b).

zoekopdrachten en beschikt over volledige krantartikelen (LexisNexis, z.d.). Binnen deze databank werden de krantartikelen stapsgewijs gefilterd via ‘Geavanceerd zoeken’ en daarna via ‘Nieuws’. Vervolgens werden de zoektermen ingevoerd, zoals deze zijn weergegeven in Tabel 1.

Tabel 1

Zoektermen voor het vinden van krantartikelen over het stikstofvraagstuk

Stikstofvraagstuk	De belanghebbenden		
	De overheid	Boeren	Onderzoekers
stikstof	kabinet	Agractie	onderzoekers
stikstofcrisis	minister Schouten	boeren	RIVM
stikstofdiscussie	overheid	Farmers Defence Force	wetenschappers
stikstofuitstoot	regering	Landbouw Collectief	
stikstofvraagstuk warme sanering	regeringspartij	LTO ⁷	

Bovenstaande zoektermen ontstonden op basis van bevindingen uit een literatuurstudie en een open codering⁸ van krantartikelen over het stikstofvraagstuk, waarbij het zoeken naar termen werd gestopt wanneer saturatie werd bereikt. Hierbij golden twee zoekcriteria: de term moest passen binnen het thema (stikstofvraagstuk) en alleen belanghebbenden uit het hoogste orgaan waren geschikt (zo voldeden ‘regering’ en ‘LTO’, maar waren ‘VVD’ en ‘ZLTO’ onvolledig). Na het verzamelen en invoeren van bovenstaande zoektermen werden alle connectoren op ‘OR’ geplaatst, zodat de databank als eerste krantartikelen presenteerde waarin de meeste zoektermen voorkwamen. Ten slotte werd bij branche ‘Agriculture’ aangevinkt en in de zoektool werd aangegeven dat dubbele documenten konden worden samengevoegd. Dit leverde 1.997 artikelen op, waarvan 728 artikelen afkomstig waren uit het Algemeen Dagblad en 1.266 uit het Brabants Dagblad.

LexisNexis had als eerste krantartikelen gepresenteerd waarin de meeste zoektermen voorkwamen, waardoor werd aangenomen dat deze artikelen het meest relevant waren. Om die reden had de selectie van artikelen van boven naar onder plaatsgevonden en stopte de selectie, nadat vijftig krantartikelen waren gevonden. Daarbij werden drie eisen gesteld aan

⁷ LTO is een afkorting voor Landbouw en Tuinbouw Organisatie. Uit een persoonlijke visuele analyse bleek dat de organisatie in krantartikelen vaker werd afgekort tot LTO dan dat de organisatiennaam voluit werd geschreven.

⁸ Van Gorp (2010) legt ‘open coderen’ uit als een tekstanalyse, waarbij geen gebruik wordt gemaakt van een vooraf gedefinieerd coderingsinstrument. Het eindproduct van ‘open coderen’ is een strategische verzameling (inventaris) van empirische indicatoren.

het vinden van geschikt analysemateriaal. Ten eerste moest het analysemateriaal voldoen aan de selectiecriteria (zie Tabel 2). Ten tweede diende per dagblad minimaal twaalf geschikte krantartikelen gevonden te worden. Ten slotte moest iedere belanghebbende in totaal minimaal acht keer aan het woord geweest zijn.

Tabel 2

Criteria voor het selecteren van geschikte krantartikelen als analysemateriaal

Nr.	Criterium	Argument
1.	Het artikel gaat over het stikstofvraagstuk in Nederland. Het artikel bevat minimaal de term ‘stikstof’.	Het stikstofvraagstuk is de gekozen casus voor deze masterscriptie.
2.	In het artikel is minimaal één citaat aanwezig, waarin een belanghebbende aan het woord is. De belanghebbenden zijn weergegeven in Tabel 1.	In deze masterscriptie worden de frames van belanghebbenden geanalyseerd. Citaten zijn teksten afkomstig van belanghebbenden.
3.	Datgene wat in het citaat wordt besproken gaat over het stikstofvraagstuk in de agrarische sector	Zo worden citaten vermeden die gaan over het stikstofvraagstuk met betrekking tot de bouwsector, luchtvaart of andere sectoren.
4.	Het artikel is niet in Question and Answer (Q&A) vorm geschreven.	Dit onderzoek richt zich op het publieke debat, waarin belanghebbenden en media aanwezig zijn. Bij een Q&A zijn deze belanghebbenden vaak onzichtbaar.

Na de selectie van geschikt analysemateriaal werden de citaten (gekenmerkt door aanhalingstekens) uit de krantartikelen gehaald en getransporteerd naar een Excel-bestand. In dat bestand werden de volgende gegevens genoteerd: bronnummer, tekstfragmentnummer, type dagblad, titel van krantartikel, datum van krantartikel, welke belanghebbende aan het woord was geweest en citaat. Hierna heeft de inhoudsanalyse plaatsgevonden door een inductieve analyse (zie Paragraaf 4.2) en een deductieve analyse (zie Paragraaf 4.3). Van de 50 geselecteerde krantartikelen zijn de citaten uit de eerste 25 krantartikelen inductief geanalyseerd en zijn de citaten uit de laatste 25 krantartikelen deductief geanalyseerd. In Tabel 3 is voor iedere analysefase weergegeven hoeveel artikelen en citaten werden geanalyseerd.

Tabel 3*Het aantal krantartikelen en citaten dat is gerapporteerd*

	Eenheden	Inductief	Deductief
Rapportage van artikelen			
	Algemeen Dagblad (AD)	7	7
	Brabants Dagblad (BD)	0	3
	AD en BD	18	15
	Cumulatief	25	25
Rapportage van citaten			
	Overheid	16	17
	Boeren	27	31
	Onderzoekers	8	3
	Cumulatief	51	51

4.2. Inductieve analysefase

Verschillende studies maakten gebruik van een inductieve analysefase om *frames* in teksten te identificeren, te analyseren en te beschrijven (Chong & Druckman, 2007; Joris, d’Haenens, Van Gorp, & Vercruyssen, 2013; Van Gorp, 2010; Van Gorp & Gourdin, 2014). De inductieve analysefase bood dit onderzoek een effectieve manier om *frames* te reconstrueren. Volgens Bleijenbergh (2016) was dit fundamenteel voor het uitbreiden van bestaande wetenschappelijke kennis. Chong en Druckman (2007) stelden echter dat tussen verschillende studies naar *framing* geen uniformiteit bestond over één gevalideerde onderzoeksmethode voor het inductief analyseren van *frames*. Dit was de aanleiding om in deze masterscriptie te kiezen voor een gevalideerde methode uit een studie die een belangrijke wetenschappelijke bijdrage had geleverd aan onderzoek naar *framing*.

Gezien het aantal keren dat Van Gorp (2007a; 2010) is geciteerd in wetenschappelijke studies, lijkt hij een waardevolle bijdrage te hebben geleverd aan het onderzoek naar *framing*. Hij publiceerde (samen met collega’s) meerdere artikelen (Van Gorp, 2007b; Van Gorp et al., 2018; Van Gorp & Gourdin, 2014) waarin hij telkens dezelfde stappen doorliep om *frames* op systematische wijze te identificeren, te analyseren en te beschrijven. Door zijn belangrijke wetenschappelijke bijdrage en systematische analyse werd zijn stappenplan gevolgd als meetnorm. Zijn stappenplan bestond uit het open coderen (zie Subparagraaf 4.2.1), vervolgens het axiaal en selectief coderen (zie Subparagraaf 4.2.2) en ten slotte het opstellen van een framematrix (zie Subparagraaf 4.2.3).

4.2.1 Open coderen

Het doel van open coderen was om de *framing devices* (zichtbare tekstuele elementen) en *reasoning devices* (impliciete redeneringen die de context van een *frame* duiden) te identificeren in het analysemateriaal om deze vervolgens te kunnen noteren in het Excel-bestand. Excel fungeerde namelijk als ondersteuning bij dit analyseproces, waarin opengebroken delen citaat (tekstfragmenten) werden gecodeerd en geordend.

De kolom van *framing devices* presenteert in iedere rij een tekstfragment waarin een tekstueel element zichtbaar is en vervolgens is het taalkundig element dat in het tekstfragment geïdentificeerd. In Tabel 4 zijn alle taalkundige elementen met bijbehorende definitie weergegeven.

Tabel 4

Verschillende tekstuele elementen van *framing devices* (Kitzinger, 2007; Tankard, 2001; Van Gorp, 2007a; Van Gorp & Gourdin, 2014)

Tekstuele aspect:	Uitleg
Actie	Actiepunten worden besproken of er wordt aangegeven welke acties gaan plaatsvinden.
Argument	Onderbouwde uitleg dat een omschrijving ondersteunt.
Beschrijving	Een probleem of situatie omschrijven.
Causaal verband	Een verband zien tussen twee gebeurtenissen.
Emotie	Een gevoel binnen iemands gemoedstoestand.
Instelling	Bepaalde houding.
Kwantificering	Het benoemen van onderbouwde cijfers.
Metafoor	Beeldspraak.
Redenering	Mening over iets ontwikkelen op basis van veronderstellingen.
Slagzin	Kort, mogelijk krachtig, geformuleerde leus.
Soorten actoren	Duidelijk maken welke verschillende partijen er zijn.
Statistieken	Wetenschappelijk onderbouwde cijfers.
Thema	Een belangrijk onderwerp dat impact heeft (bijvoorbeeld: warme sanering)
Voorbeeld	Toelichtend geval uit de praktijk.
Woordkeuze	Bewuste keuze van bepaalde woorden om iets te omschrijven.

Na het noteren van het tekstfragment met bijbehorend taalkundig element werd diezelfde rij uitgebreid met de vier onderdelen van de *reasoning devices*: het probleem, de oorzaak, het gevolg en de oplossing. Deze onderdelen werden ingevuld met letterlijke tekstdelen uit het krantartikel, waarbij het letterlijke tekstdeel een antwoord had gegeven op

het desbetreffende onderdeel. Op die manier is vanuit het perspectief van de journalist geredeneerd (*reasoned*). Bij afwezigheid van een juist tekstdeel werd het desbetreffende onderdeel niet ingevuld.

Na het invullen van beide *devices* gaf de kolom ‘intentie’ de open coderingen weer. Hierbij werd van binnenuit het tekstfragment gekeken naar wat er in het tekstfragment gebeurde (*in vivo coding*). Bleijenbergh (2016) schrijft hierover dat de voorkeur uitgaat naar het samenvatten van de gebeurtenis in één begrip, waarbij dit begrip expliciet in het tekstfragment werd benoemd. In afwezigheid van een expliciet begrip werd een omschrijving van de journalist geleend of een intentie ingevuld vanuit gezond verstand. Uiteindelijk werden 102 open coderingen genoteerd, waarvan 33 bij de overheid, 53 bij boeren en 16 bij onderzoekers.

4.2.2 Axiaal en selectief coderen

Het axiaal en selectief coderen hield in dat er werd gezocht naar terugkerende patronen tussen de coderingen die vervolgens samen een logisch thema vormden. Binnen dat thema omschrijven alle coderingen hetzelfde aspect van het sociaal verschijnsel (Bleijenbergh, 2016). De inventarisatie van mogelijke *frames* diende uitputtend te zijn, oftewel alle coderingen konden bij één overkoepelend thema (gereconstrueerd *frame*) worden ondergebracht. Vervolgens werd ieder gereconstrueerd *frame* gepresenteerd in een *framepackage*. Met een *framepackage* wordt “een geïntegreerde structuur van *framing devices* en een logische reeks van *reasoning devices* bedoeld, die laten zien hoe een *frame* functioneert om een bepaald probleem weer te geven” (Van Gorp, 2010, p. 10, vertaling JD).

4.2.3. Opstellen van framematrix

De *framematrix* werd gevormd door alle *framepackages* samen en was daarmee het eindproduct van de inductieve analysefase. De *framematrix* bood een overzicht van welke *frames* belanghebbenden hanteerden bij de stikstofvraag (zie Bijlage 1). Iedere rij stond voor een *framepackage* en de drie kolommen presenteerden de thematische beschrijvingen van de gereconstrueerde *frames*, de *framing devices* en de *reasoning devices*. De *framing devices* waren letterlijke tekstdelen (lexicale keuzes) uit de citaten van de belanghebbenden. Bij *reasoning devices* werd geredeneerd (*reasoned*) vanuit het perspectief van de journalisten (context rondom de citaten). De thematische beschrijvingen van de gereconstrueerde *frames* werden gebaseerd op het karakter dat belanghebbenden vertoonden in hun citaten.

4.3. Deductieve analysefase

Het doel van de deductieve analysefase was om te controleren of alle nieuwe geïdentificeerde *frames* konden worden ondergebracht bij een gereconstrueerd *frame* uit de *framematrix*. Hiervoor werden opnieuw 25 krantartikelen geanalyseerd. De selectie van deze krantartikelen was hetzelfde als bij de selectie van de krantartikelen voor de inductieve analysefase. Daarvoor werden 50 geschikte krantartikelen geselecteerd, waarvan de eerste 25 krantartikelen inductief en de laatste 25 krantartikelen deductief zijn geanalyseerd.

In overeenkomst met de inductieve analysefase fungeerde Excel als ondersteuning bij dit analyseproces, waarin opengebroken delen citaat (tekstfragmenten) werden gecodeerd en geordend. In Excel werden de volgende gegevens genoteerd: bronnummer, tekstfragmentnummer, type dagblad, titel van het krantartikel, datum van krantartikel, welke belanghebbende aan het woord was, het citaat, context om het citaat te begrijpen, het tekstfragment waarin een tekstueel element zichtbaar was en de intentie (open codering). Uiteindelijk werden 126 open coderingen genoteerd, waarvan 47 bij de overheid, 73 bij boeren en 6 bij onderzoekers.

Bij iedere open codering werd gecontroleerd of deze bij een gereconstrueerd *frame* kon worden ondergebracht. Indien dat niet mogelijk was, werd de inductieve analysefase deels opnieuw uitgevoerd, net zolang totdat iedere open codering kon worden ondergebracht (iteratief proces).

4.4 Vergelijken van frames

De gereconstrueerde *frames* werden met elkaar vergeleken met het theoretisch kijkkader ‘waardierend communiceren’. Zoals eerder uitgelegd (*Paragraaf 2.4 Waarderend communiceren*) bestond dit kijkkader uit drie eenheden: context, drijfveren en contact.

Van der Pool en Rijnja (2019) hanteerden verschillende indicatoren om deze eenheden meetbaar te maken. In dit onderzoek werden deze indicatoren gebruikt om de gereconstrueerde *frames* met elkaar te vergelijken (zie Tabel 5). Hierbij is het doel van de eenheid ‘context’ om per belanghebbende na te gaan of deze meerdere rollen aannam die met elkaar in strijd waren. De aanwezigheid van tegenstrijdige rollen kon voor verwarring zorgen bij andere belanghebbenden. Bij de eenheid ‘drijfveren’ zijn de belangen en waarden van de belanghebbenden beschouwd. Tegenstrijdige drijfveren tussen belanghebbenden konden namelijk voor belanghebbenden een aanleiding zijn om een *frame* te hanteren die verschilde van de andere belanghebbenden. Bij het concept ‘contact’ werd de communicatie tussen

belanghebbenden beschreven. Daarin stond centraal wie wat met elkaar besproken had en op welke manier.

Tabel 5

De meetbare indicatoren voor het theoretisch kijkkader ‘waardierend communiceren’

Eenheid	Indicator	Vragen
Context	Rollen	Per belanghebbende: welke rollen zijn aanwezig?
Context	Rollen	Per belanghebbende: welke rollen zijn tegenstrijdig en daardoor verwarrend voor de andere belanghebbenden?
Context	Termijn	Tussen belanghebbenden: welke rollen zijn gefixeerd op kortetermijndoelen en welke op langetermijndoelen? En zijn tegenstrijdig met elkaar?
Drijfveer	Belangen	Tussen belanghebbenden: welke aanwezige belangen zijn tegenstrijdig met elkaar? Denk aan: eigen belang versus gedeeld belang, zorgvuldigheid versus slagvaardigheid, geven versus nemen, openheid versus geslotenheid.
Contact	Agendasetting	Welke onderwerpen zijn belangrijk en worden als ‘gevoelig’ ervaren?
Contact	Netwerk	Welke belanghebbenden zijn consortiumpartners?
Contact	Communicatie	Op welke manier communiceren de belanghebbenden met elkaar?

Bij een aantal gereconstrueerde *frames* waren één of meerdere eenheden (context, drijfveren of contact) niet direct waar te nemen in de krantartikelen. Hier wordt in Paragraaf 4.5 nader op ingegaan.

Zowel de resultaten van de inhoudsanalyse als de wijze waarop de gereconstrueerde *frames* zich tot elkaar verhouden, worden in Hoofdstuk 5 (*Resultaten*) besproken.

4.5 Diepte-interviews

Het doel van de diepte-interviews was om de drijfveren van de belanghebbenden te expliciteren, omdat de onderliggende drijfveren niet direct in krantartikelen waarneembaar zijn. Het ging hierbij om de zienswijzen, gevoelens, belangen en waarden van belanghebbenden. De diepte-interviews droegen niet direct bij aan de beantwoording van de onderzoeksvraag, maar de opgedane kennis uit de diepte-interviews ondersteunde de vergelijking van onderlinge gereconstrueerde *frames*.

Voor het interview waren alleen belanghebbenden geschikt die aan het woord waren geweest (citaten) in de geanalyseerde krantartikelen. Daarom werden alleen persvoorlichters en communicatiemedewerkers van iedere groep belanghebbende telefonisch benaderd. Daarbij heeft één interviewdeelnemer per groep volstaan. Uiteindelijk vond één interview plaats met een afgevaardigde van de overheid, namelijk persoon X. Aan een ander diepte-interview heeft persoon Z deelgenomen. Het laatste interview is afgenomen met persoon Y (onderzoekers). Alle interviewdeelnemers hadden aangegeven dat zij regelmatig journalisten te woord staat over het stikstofvraagstuk.

De geïnterviewden werden vooraf telefonisch en per e-mailbericht gewezen op hun rechten, namelijk de deelname is vrijwillig, stoppen kan op ieder moment, het is nooit verplicht om een verklaring te geven waarom iemand stopt met deelname en een spraakopname vindt alleen plaats bij toestemming. Alle geïnterviewden stemden in met de spraakopname, waarna zij dit nogmaals mondeling hebben bevestigd tijdens de opnames.

Voorafgaand aan de interviews was een interviewsript (*topic list*) opgesteld (zie Bijlage 2). Hierin werden open vragen genoteerd, waarbij de volgorde niet vastlag (semigestructureerde vragenlijst). Het interviewsript bestond uit drie hoofdthema's: Hoe ziet de belanghebbende het stikstofvraagstuk? Hoe kijkt de belanghebbende tegen de rollen van de andere belanghebbenden aan? Hoe zouden de andere belanghebbenden het stikstofvraagstuk zien?

Ieder interview vond telefonisch plaats en had een tijdsduur van minimaal 33 minuten en maximaal 44 minuten. Aan het begin van het gesprek werd nogmaals gevraagd om toestemming voor spraakopname. Vervolgens is het doel van dit onderzoek en het gespreksdoel uitgelegd en werden de vragen gesteld. Tijdens het diepte-interview werd sturing in de richting van bepaalde antwoorden voorkomen door drie vraagstrategieën: Er werd geen oordeel gegeven over datgene wat de geïnterviewden vertelden. Er werden geen eigen verhalen/ervaringen gedeeld met de geïnterviewden. Er werden alleen open vragen gesteld, zoals zichtbaar is in het interviewsript (zie Bijlage 2). Tijdens de diepte-interviews vonden geen incidenten plaats.

Voor de spraakopname is een Voicerecorder-app (standaardprogramma) gebruikt op een laptop (merk: Lenovo), waarna de audio is getranscribeerd in een Word-document. Om een gelijkwaardige structuur aan te brengen tussen de transcripten van de drie belanghebbenden werd een nieuw Excel-bestand geopend, waarin alle data werd geordend. Hiervoor zijn drie analysestappen doorlopen. Eerst werden de transcripten opengeboken in behapbare delen tekst. Vervolgens is iedere open vraag (uit het interviewsript) in een nieuwe

rij in het Excel-bestand geplaatst en presenteerden de drie kolommen ieder één van de drie belanghebbenden. Zo ontstond een matrix met aan de linkerkant de open vragen en bovenin de drie belanghebbenden. Ten slotte werd in iedere cel (Excel-bestand) het tekstdeel (transcripten) ingevoerd dat een antwoord gaf op de desbetreffende vraag voor de bijbehorende belanghebbende. Een bijkomend voordeel van deze werkwijze was dat irrelevante informatie uit de transcripten niet is meegenomen.

4.6. Validiteit en betrouwbaarheid

Om de validiteit te waarborgen werden de keuzes voor een inhoudsanalyse en de diepte-interviews gebaseerd op de bestaande literatuur. Zo werd in verschillende studies een inhoudsanalyse uitgevoerd om het verschijnsel *framing* te meten (Chong & Druckman, 2007; Joris, et al., 2013; Van Gorp, 2010; Van Gorp & Gourdin, 2014). Daarnaast namen Van der Pool & Rijnja (2019) diepte-interviews af om later de interviewtranscripten te analyseren met behulp van het theoretisch kijkkader ‘waarderend communiceren’.

Volgens Van Gorp (2010) is een bepaalde mate van subjectiviteit tijdens de framesanalyse onvermijdelijk. In dit onderzoek werden vier keuzes gemaakt om de subjectiviteit te beperken. Ten eerste werd ieder *frame* op dezelfde wijze systematisch geïdentificeerd, geanalyseerd en beschreven. Hiervoor werd het stappenplan gebruikt, dat Van Gorp (met collega's) in meerdere studies heeft toegepast (Van Gorp, 2007b; Van Gorp et al., 2018; Van Gorp & Gourdin, 2014). Een systematische analyse van *frames* verhoogt tevens de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek (Corbin & Straus, 2008; Matthes & Kohring, 2008). Ten tweede vond de inductieve analysefase eerder plaats dan de deductieve analysefase, zodat een duidelijk gedefinieerd theoretisch raamwerk (*framematrix*) fungeerde als vertrekpunt voor de deductieve onderzoeksbenadering (Bleijenbergh, 2016). Ten derde is de operationalisatie in dit onderzoek navolgbaar en controleerbaar beschreven. Ten slotte stelt Van Gorp (2010) dat een onderzoeker er baat bij heeft om bekend te zijn met het onderwerp, mits er geen belangen spelen. Kennis over het onderwerp draagt bij aan het beter begrijpen van de natuurlijke context waarin het onderzoek plaatsvindt. Zoals in het voorwoord werd beschreven kwam deze stelling van Van Gorp (2010) tot haar recht in dit onderzoek.

5. Resultaten

Uit de inhoudsanalyse werden veertien *frames* geïdentificeerd die de drie belanghebbenden van het stikstofvraagstuk hanteerden. In Figuur 2 zijn de axiale en selectieve coderingen weergegeven. Daarnaast zijn in Bijlage 1 alle gereconstrueerde *frames* in een *framematrix* weergegeven. In Paragraaf 5.1 worden de gereconstrueerde *frames* uitgelegd. De resultaten van de diepte-interviews worden besproken in Paragraaf 5.2. Ten slotte wordt in Paragraaf 5.3 uiteengezet hoe de gereconstrueerde *frames* zich tot elkaar verhouden aan de hand van het theoretisch kijkkader ‘waarderend communiceren’.

Figuur 2

De axiale coderingen en selectieve coderingen op basis van de inhoudsanalyse

Overheid				Boeren				Onderzoekers					
Selectieve codering	Axiale codering	In.	Ded.	Selectieve codering	Axiale codering	In.	Ded.	Selectieve codering	Axiale codering	In.	Ded.		
De autoriteit	Afkeer uitspreken	2	3	De benadeelde	Pijn ervaren	0	3	De adviseur	Uitbreiding voorstellen	2	0		
	Duidelijkheid bieden	3	4		Schuld krijgen	1	4		De criticus	Verbetering voorstellen	1	1	
	Overhand hebben	5	4		Slachtoffer spelen	3	7	De realist		Bevinding bespreken	2	2	
De bureaucraat	Afhankelijk zijn	2	2		Verwaarlozing aankaarten	3	5		De realist	Onzekerheden vermijden	1	0	
	Procedures benoemen	3	3		De beschuldiger	Anderen aanwijzen	6			7	De realist	Uitspraken weerleggen	1
	Tijdsduur benoemen	2	3	Persoonlijk aanspreken		2	0	De waarzegger	Bevestiging geven	3		0	
De ondersteuner	Uitdaging aangaan	3	6	De eigengereide	Anderen overtuigen	1	3		De waarzegger	Cijfers benoemen	1	0	
	Ondersteuning bieden	1	3		In twijfel trekken	4	1			De waarzegger	Feiten benoemen	2	1
De realist	Bevestiging geven	1	1		Onbegrip uitspreken	2	1		De waarzegger		Verbanden leggen	1	1
	Feiten benoemen	1	2		Toestand wantrouwen	4	6				De waarzegger	Oplossing bieden	1
De sympathisant	Begripvol zijn	3	2	De familieman	Samen clusteren	3	4	De waarzegger	Toekomst voorspellen	1		0	
	Erkenning bieden	2	5	De ondernemer	Actie bevestigen	3	0		Totaal		16	6	
	Open zijn	1	2		Afstand nemen	3	2						
	Vertrouwen uitspreken	0	2		Ondernemerschap tonen	5	6						
De waarzegger	Oplossing bieden	1	0		Overleg plegen	1	3						
	Toekomst bespreken	2	3		Verantwoordelijkheid nemen	1	3						
	Toekomst voorspellen	1	2	De realist	Cijfers benoemen	1	1						
Totaal		33	47	De strijder	Actie voeren	1	5						
				Dreigement uitspreken	3	1							
				Eis uitspreken	2	3							
				Oorlogstaal gebruiken	2	4							
				Waarschuwing uitspreken	2	4							
				Totaal		53	73						

Noot. ‘In.’ staat voor inductief, ‘Ded.’ voor deductief en de kleuren geven aan dat het *frame* door meerdere belanghebbenden wordt gehanteerd.

5.1. De resultaten van de inhoudsanalyse

In deze paragrafen worden veertien gereconstrueerde *frames* gepresenteerd. Daarin staat enerzijds beschreven welke belanghebbende het desbetreffende *frame* hanteerde en anderzijds wat ieder *frame* inhield. Hierbij wordt de inhoud van elk *frame* uitgelegd aan de hand van de *reasoning devices* en een aantal *framing devices*. De subparagrafen sluiten af met minimaal twee voorbeeldcitaten waarin het *frame* is gehanteerd. De referenties van de citaten zijn opgenomen in een aparte referentielijst (9. Referentielijst Krantartikelen).

Subparagrafen 5.1.1. tot en met 5.1.4. presenteren de *frames* die door de overheid zijn gehanteerd. De zes *frames* door de boeren staan in Subparagrafen 5.1.5. tot en met 5.1.10. In Subparagrafen 5.1.11. en 5.1.12. zetten de twee *frames* van de onderzoekers uiteen. Ten slotte beschrijven Subparagrafen 5.1.13. en 5.1.14. de twee *frames* die door meerdere belanghebbenden worden gehanteerd.

5.1.1. De autoriteit

Alleen de overheid hanteerde het *frame* ‘De autoriteit’. In dit *frame* leek het erop dat de overheid niet open stond voor discussie en dat andere belanghebbenden het gezag van de overheid moesten opvolgen. Dit *frame* werd met name gehanteerd in de communicatie richting de boeren, aangezien zij op momenten hun eigen plannen trokken. Zo wilden de boeren protesteren op locaties waar het niet was toegestaan, gebruikten zij woorden waar de overheid niet achterstond en kwamen de boeren met alternatieve maatregelen die voor de overheid niet haalbaar waren. De overheid reageerde daar met duidelijke boodschappen op, waarin woorden werden gebruikt als ‘ontoelaatbaar’, ‘niet de bedoeling’ en ‘het strafrecht geldt’.

Voorbeelden waarin de overheid het *frame* ‘De autoriteit’ hanteerde:

- “Ik praat met iedereen, ik bepaal zelf met wie ik praat, dat bepalen anderen niet voor mij” (Schelfaut & Winterman, 2020, p. 1).
- “Ook zonder die protesten is het wel duidelijk dat wij richting moeten gaan geven” (Winterman, 2019a, p. N7).

5.1.2. De bureaucraat

De boeren stelden verschillende keren alternatieve maatregelen voor aan de overheid. In het belang van hun bedrijven hadden boeren baat bij een snelle afhandeling van het maken van de maatregelen. De overheid reageerde hierop door te wijzen op de regels en procedures

waar zij mee te maken heeft. De overheid maakte dit duidelijk met woorden als ‘juridisch houdbaar’, ‘ongeveer een jaar duren’ en ‘door de rechter afgeschoten’.

Voorbeelden waarin de overheid het *frame* ‘De bureaucraat’ hanteerde:

- “Hun alternatief is op zich prima, maar niet voor dit jaar. Het herbergt te veel onzekerheden. Juridisch gezien zijn er te weinig garanties dat stikstofreductie in korte tijd aanzienlijk wordt verminderd. En dat is wel wat de Raad van State ons heeft opgelegd, vandaar dat we bij ons eigen maatregelenpakket blijven” (Het Algemeen Nederlands Persbureau, 2020, p. A5).
- “Het is complex. Uiteindelijk heeft niemand er iets aan als ons beleid binnen een maand door de rechter wordt afgeschoten. Daarom is er tijd nodig om het zorgvuldig te doen” (Winterman, 2019a, p. N7).

5.1.3. De ondersteuner

De overheid trad op wanneer de opgave te complex werd voor de ‘gewone burger’. Binnen dit *frame* zette de overheid zichzelf weg als een ondersteuner en een beschermengel. De overheid bood hierbij maatregelen en financiële hulp aan om de continuïteit van de boerenbedrijven te waarborgen, daar waar boeren het zelf niet konden oplossen. Zo gebruikte de overheid woorden als ‘forse oorlogskas’ in haar communicatie, liet minister Schouten weten dat het aan haar was om ‘richting te gaan geven’ en gaf de minister tevens aan dat zij ‘op drie schaakborden tegelijk’ speelde.

Voorbeelden waarin de overheid het *frame* ‘De ondersteuner’ hanteerde:

- “Het is duidelijk dat er geen makkelijke en snelle oplossingen zijn. Het komt aan op maatwerk” (Winterman, 2019b, p. N15).
- “Geld mag niet het probleem zijn” (Winterman, 2019c, pp. N4-N5).

5.1.4. De sympathisant

De overheid nam verschillende maatregelen om de stikstofuitstoot in Nederland te reduceren. Hierdoor kregen verschillende boeren het zwaar om de continuïteit van hun bedrijf te waarborgen. In navolging van die situatie toonde de overheid begrip en erkenning aan de boeren met woorden als ‘alle begrip’, ‘ik praat met iedereen’ en ‘jullie zorgen voor’.

Voorbeelden waarin de overheid het *frame* ‘De sympathisant’ hanteerde:

- “De Nederlandse boer is innovatief en heeft altijd vooropgelopen” (Winterman, 2019d, p. N8).
- “Ik heb nachtmerries van bedrijven die op dit moment omvallen” (Winterman, 2019c, pp. N4-N5).

5.1.5. De benadeelde

Volgens de boeren nam de overheid maatregelen die ongunstig waren voor de continuïteit van hun bedrijven. Hierdoor voelden zij zich door de overheid verwaarloosd en tegen de muur gedrukt. Dat maakten zij kenbaar door woorden te gebruiken als ‘verwaarloosd’ en ‘mond dood gemaakt’. Zij lieten zelfs weten ‘een gigantisch opgestoken middelvinger’ te hebben ontvangen van het kabinet. De boeren wilden hiermee de overheid en media de schuld geven van hun beroerde imago. Daarentegen werd de consument te vriend gehouden.

Voorbeelden waarin de boeren het *frame* ‘De benadeelde’ hanteerden:

- “Het komt hard aan bij boerenfamilies als een volksvertegenwoordiger zegt dat de helft van hen geen bestaansrecht meer heeft” (Twaalfhoven, 2019, p. 10).
- “Opnieuw worden boeren en tuinders geconfronteerd met voorstellen voor verstikkend beleid” (Schelfaut, 2019a, p. A5).

5.1.6. De beschuldiger

In verschillende citaten werd zichtbaar dat de boeren de schuld afschoven op andere belanghebbenden. Zo beschuldigden de boeren het RIVM van ‘stikstofsjoemelcijfers’, zetten zij de luchtvaart en industrie weg als ‘grote vervuilers’ en spraken zij ministers persoonlijk aan op de fouten die de ministers, volgens de boeren, maakten. De aanleiding voor deze beschuldigingen kwam mogelijk voort uit de genomen kabinetsmaatregelen. Deze maatregelen zouden ongunstig zijn voor de continuïteit van de boerenbedrijven.

Voorbeelden waarin de boeren het *frame* ‘De beschuldiger’ hanteerden:

- “We zijn vanaf september verplicht om het eiwit in het krachtvoer voor onze koeien te beperken. Op die manier helpen we mee om op korte termijn de stikstofuitstoot te verlagen. Kennelijk nodig om de bouw van 75.000 huizen door te laten gaan. Dat probleem heeft de overheid zelf veroorzaakt” (Schelfaut, 2020, p. A7).

- “De provincies gaan veel verder dan het kabinet. Dat kan echt niet” (Winterman, 2019e, p. N11).
- “Schouten is de meest onverschillige en ongeïnteresseerde minister die wij ooit hebben gehad. In dit laatste gesprek wat het Landbouw Collectief met haar had, etaleerde ze opnieuw haar gebrek aan kennis en belangstelling” (Winterman, 2020a, p. N6).

5.1.7. *De eigengereide*

Van alle sectoren hadden de boeren het grootste aandeel in de stikstofuitstoot in Nederland (RIVM, 2019). Zij wantrouwden echter de meetresultaten van de onderzoekers en waren overtuigd dat zij minder aandeel zouden hebben in de stikstofuitstoot dan aanvankelijk werd gedacht. Dat gevoel werd onder andere versterkt tijdens de coronacrisis. Tijdens die crisis werd de lucht schoner, terwijl de boeren door bleven gaan met hun agrarische activiteiten. Voor de boeren was dat het bewijs dat zij een kleiner aandeel zouden hebben in de totale stikstofuitstoot in Nederland dan het RIVM (2019) had berekend. In dergelijke situaties zetten de boeren zichzelf weg als betrouwbaar (‘geloof mij maar’) en de ander als onbetrouwbaar (‘de geest is uit de fles’) of zelfs irrelevant (‘een vertoning voor de bühne’ en ‘dom populistisch geroep’).

Voorbeelden waarin de boeren het *frame* ‘De eigengereide’ hanteerden:

- “Het vertrouwen in de politiek is nu helemaal weg” (Winterman, 2019f, p. N7).
- “Onze analyse van de RIVM-cijfers over de stikstofuitstoot, dat gaat nieuwe inzichten bieden. Geloof mij maar dat het positief zal uitpakken voor de landbouw, wij verwachten dat de nieuwe gegevens een grote basis onder de stikstofmaatregelen van het kabinet wegslaat” (Riem, 2020, p. N2).

5.1.8. *De familieman*

Als individu leek het voor de boeren onmogelijk om het op te nemen tegen de overheid. De boeren hanteerden onder andere in een dergelijke situatie het *frame* ‘De familieman’, waarin de boeren lieten zien dat zij zich vormden tot één familie. Dat deden zij door woorden te gebruiken als ‘de boeren van Nederland’ en ‘boerenfamilie’. In de krantartikelen kwam naar voren dat verschillende boeren dit groepsgevoel uitspraken.

Voorbeelden waarin de boeren het *frame* ‘De familieman’ hanteerden:

- “Laat de boeren boeren” (Brabants Dagblad, 2020, p. A5).
- “Geen positieve boodschap voor de boeren van Nederland” (Winterman, 2019g, pp. N8-N9).

5.1.9. De ondernemer

De boeren erkenden dat het stikstofvraagstuk moest worden aangepakt. Ondanks dat zij zichzelf niet als schuldigen zagen, waren zij wel bereid om hierbij te helpen. De boeren namen hiervoor een zakelijke houding aan. Zo gingen zij met de overheid in gesprek om afspraken te maken en toonden zij zichzelf in de media als ondernemers die bereid waren om grote doelen aan te pakken. Hiervoor gebruikten zij woorden als ‘sluiten van een deal’, ‘voorstel’ en ‘grote doelen aanpakken’.

Voorbeelden waarin de boeren het *frame* ‘De ondernemer’ hanteerden:

- “Tegelijkertijd kan en wil de sector meer doen. Wij hebben toegezegd om in 2030 nog tien kiloton te reduceren, op basis van zowel verplichte als vrijwillige maatregelen” (Schelfaut, 2019a, p. A5).
- “Nu zijn we met het collectief bezig om binnen twee weken een plan van aanpak klaar te hebben om de stikstofcrisis aan te pakken” (Schelfaut, 2019b, p. N1).

5.1.10. De strijder

Volgens de boeren had de overheid maatregelen genomen die ongunstig waren voor hun bedrijven. Als reactie daarop kwamen de boeren met alternatieve maatregelen, maar daar gaf de overheid niet altijd gehoor aan. De actiebereidheid van de boeren nam toe. Zij spanden samen en gingen strijden tegen de overheid. Daarvoor gebruikten zij termen als ‘het is oorlog’, ‘een slag verloren’, ‘verrader!’ en ‘strijdvaardigheid’.

Voorbeelden waarin de boeren het *frame* ‘De strijder’ hanteerden:

- “Het is alweer een paar weken geleden dat we ons in actieverband hebben laten zien, maar het vuur is zeker niet gedoofd. We staan nog steeds op scherp. Honderden leden door heel Nederland hebben zich aangemeld” (Algemeen Dagblad, 2019, p. N5).
- “Polderen is uit. Het is oorlog. Rutte III tegen de boeren. De rekening zal worden gepresenteerd. Het wordt een brandende campagnetijd voor deze regeringspartijen. Het wordt een tijd om niet te vergeten” (Winterman, 2020a, p. N6).

5.1.11. De adviseur

De onderzoekers (RIVM) kregen verschillende keren kritiek op hun meetresultaten. Dat zou komen doordat de meetinstrumenten en rekenmodellen onvolledig waren. De onderzoekers stonden open voor kritiek van andere partijen en spraken op basis daarvan adviezen uit. Zo adviseerden zij de overheid om meer meetinstrumenten te plaatsen en adviseerden zij collega's (intern) om de rekenmethodiek te verbeteren. Hierbij werden tekstuele elementen gebruikt als 'verbeteringen' en 'meer meetgegevens'.

Voorbeelden waarin de onderzoekers het *frame* 'De adviseur' hanteerden:

- "Wel vinden we dat er verbeteringen nodig zijn om de wetenschappelijke kwaliteit van de meet- en rekenmethodiek ook in de toekomst te garanderen en de onzekerheden te verkleinen" (Winterman, 2020b, p. N17).
- "Meer meetgegevens maken de onzekerheidsmarge kleiner" (Van Dongen, 2019, p. 1).

5.1.12. De criticus

Het beleid dat de overheid voerde, werd gebaseerd op de meetresultaten van de onderzoekers. Onder andere om deze reden werden de meetresultaten van de onderzoekers regelmatig onderzocht. Niet alleen externe partijen hielden zich hiermee bezig, maar ook de onderzoekers zelf. Zij keken kritisch naar de meetinstrumenten, de rekenmodellen en het beleid dat de overheid zou voeren. Zo schreven zij dat modellen 'doelgeschikt zijn' om stikstof te berekenen, stelden zij dat 'meer meetgegevens' nodig waren om de onzekerheidsmarge kleiner te maken en gaven zij aan dat 'verbeteringen nodig' waren om wetenschappelijke kwaliteit van rekenmethodiek in de toekomst te kunnen garanderen.

Voorbeelden waarin de onderzoekers het *frame* 'De criticus' hanteerden:

- "Dit kabinetsbeleid is heel riskant. Het kabinet moet aan natuurherstel doen, maatregelen nemen om de dikke stikstofdeken boven Nederland weg te halen. Pas als daar zekerheid over is, kun je weer economische activiteiten ondernemen" (Winterman, 2019a, p. N7).
- "Er is een onbalans tussen het detail dat het beleid vraagt en de wetenschappelijke onzekerheid in het berekenen van de hoeveelheid stikstof die neerkomt" (Bremmer, 2020, p. A6).

5.1.13. *De realist*

Iedere belanghebbende hanteerde het frame ‘De realist’ met name om hun uitspraken kracht bij te zetten. Door feiten en cijfers te benoemen zou de geloofwaardigheid van de boodschap worden vergroot. Voorbeelden hiervan waren feiten en cijfers als ‘42 procent’, ‘vergelijkbaar onderzoek’ en ‘sinds 1990’.

Voorbeeld waarin de overheid het *frame* ‘De realist’ hanteerde:

- “Als we dit niet doen, komt de woningbouw in ons land in gevaar en gaat er een streep door duizenden vergunningen voor nieuwe huizen” (Het Algemeen Nederlands Persbureau, 2020, p. A5).

Voorbeeld waarin de boeren het *frame* ‘De realist’ hanteerden:

- “We hebben de afgelopen 25 jaar de emissie uit de landbouw met 67 procent teruggebracht” (Schelfaut, 2019b, p. N1).

Voorbeeld waarin de onderzoekers het *frame* ‘De realist’ hanteerden:

- “In tachtig natuurgebieden meten we de concentratie ammoniak. Daarnaast zijn er acht stations waar we meten hoeveel stikstof neerslaat met regen en 45 meetpunten voor stikstofoxiden” (Van Dongen, 2019, p. 1).

5.1.14. *De waarzegger*

Zowel de overheid als onderzoekers hanteerde het *frame* ‘De waarzegger’. Dit *frame* hield in dat beide belanghebbenden op basis van de huidige situatie voorspelden wat in de toekomst zou gaan gebeuren. Zo liet de overheid weten dat als de boeren niet direct zouden gaan bijdragen aan de stikstofreductie, dat ‘straks’ verschillende huizenprojecten niet door konden gaan. De overheid hanteerde dit *frame* voornamelijk wanneer de boeren bepaalde maatregelen of situaties bagatelliseerden. Hiermee wilde de overheid aan de boeren duidelijk maken wat de gevolgen zouden zijn van het gedrag dat de boeren vertoonden. De onderzoekers daarentegen hanteerden dit *frame* om met wetenschappelijke kennis iets te kunnen zeggen over de toekomst. Zij gebruikten woorden als ‘ik verwacht’ en maakten gebruik van ‘als-dan-redeneringen’.

Voorbeeld waarin de overheid het *frame* ‘De waarzegger’ hanteerde:

- “Als we dit niet doen, komt de woningbouw in ons land in gevaar en gaat er een streep door duizenden vergunningen voor nieuwe huizen” (Het Algemeen Nederlands Persbureau, 2020, p. A5).

Voorbeelden waarin de onderzoekers het *frame* ‘De waarzegger’ hanteerden:

- “Het kabinet moet aan natuurherstel doen, maatregelen nemen om de dikke stikstofdeken boven Nederland weg te halen. Pas als daar zekerheid over is, kun je weer economische activiteiten ondernemen” (Winterman, 2019a, p. N7).
- “Ik verwacht dat we gemiddeld ongeveer 10 procent in eiwit terug kunnen, zonder risico's voor gezondheid of melkproductie” (Winterman, 2020c, p. N11).

5.2. De resultaten van de diepte-interviews

Het doel van de diepte-interviews was om de onderliggende drijfveren van de belanghebbenden te expliciteren. Deze kennis draagt bij aan de analyse van onderlinge frames (zie Paragraaf 5.3).

5.2.1. Context

De eenheid context besprak de rollen van de belanghebbenden. De afgevaardigde van de overheid legde uit dat hij politiek gevoelige dossiers over het stikstofvraagstuk oppakt. Daarnaast gaf de geïnterviewde boer, lid van een belangenbehartigingspartij, aan dat hij namens duizenden boeren deelnam aan het politieke debat om hun belangen te behartigen. Ten slotte vertelde de onderzoeker dat hij in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit stikstofmetingen uitvoerde. Uit de interviews bleek dat de belanghebbenden van elkaar begrepen vanuit welke belangen en waarden de andere belanghebbenden handelden. Zo had de overheid juridische verplichtingen richting de Europese Unie om de stikstofuitstoot in Nederland te reduceren, wantrouwden de boeren het beleid dat de overheid voerde en kwamen de onderzoekers op voor hun betrouwbaarheid en integriteit.

5.2.2. Drijfveren

Onderliggende drijfveren werden geëxpliciteerd om bloot te leggen wat de belanghebbende écht bewoog: de zienswijzen, gevoelens, belangen en waarden.

Uit het interview met de afgevaardigde van de overheid kon worden opgemaakt dat hij waarde hechte aan zorgvuldigheid bij het opstellen van beleidsmaatregelen, zodat deze

juridisch houdbaar zouden zijn. Hij zei: “Als je te snel stappen zet en er komt vervolgens een juridische zaak die niet houdbaar kan zijn, dan ben je terug bij af” en “dat kan overkomen als dat het langzaam gaat” (persoon X, persoonlijke communicatie, 9 september 2020). Hij gaf aan dat de Raad van State de beleidsmaatregelen toetst op juridische houdbaarheid, waarna deze maatregelen worden beoordeeld door de Tweede Kamer en vervolgens door de Eerste Kamer. Ten slotte leek de afgevaardigde waarde te hechten aan hulp bieden aan de boeren: “boeren die willen stoppen, gaan we financieel helpen om te stoppen, maar je hebt ook boeren die willen blijven. Die gaan we helpen om dat op een duurzame manier te doen” (persoon X, persoonlijke communicatie, 9 september 2020).

De geïnterviewde boer vertegenwoordigde de belangen van duizenden boeren. Zijn belangen lagen onder andere bij de vergunningen: “Je krijgt geen vergunningen meer. Dat is een probleem voor boerenbedrijven die willen ontwikkelen. Als je wil uitbreiden, verplaatsen of verduurzamen, dan heb je een vergunning nodig” (persoon Z, persoonlijke communicatie, 17 september 2020). Later in het gesprek gaf de geïnterviewde boer aan dat hij niet twijfelde aan de integriteit van het RIVM. De boer viel daarentegen de geloofwaardigheid van het beleid aan: “Uiteindelijk zit het probleem in het beleid en in de keuzes die ooit zijn gemaakt” (persoon Z, persoonlijke communicatie, 17 september 2020).

Ten slotte maakte de onderzoeker kenbaar dat hij veel waarde hechte aan transparantie, betrouwbaarheid, integriteit en wetenschappelijke onafhankelijkheid. Zo vertelde hij: “we willen een betrouwbare adviseur zijn, we willen de maatschappij adviseren en daarbij is wetenschappelijke integriteit heel belangrijk” (persoon Y, persoonlijke communicatie, 15 september 2020).

5.2.3. *Contact*

Tijdens het interview gaf de afgevaardigde van de overheid aan dat de overheid helder en zakelijk communiceert door de inhoud van haar berichten neutraal en emotioneel op te stellen. Hij vertelde daarnaast dat de boeren werden betrokken bij het opstellen van beleidsmaatregelen: “we hebben kennis van sectoren nodig om te kijken wat wel werkt en wat niet” (persoon X, persoonlijke communicatie, 9 september 2020). Met sectoren doelde hij op onder andere op de boeren.

De geïnterviewde boer verklaarde met name met de overheid te communiceren: “liever dat je een deel bent van het gesprek, dan dat er over je wordt gepraat” (persoon Z, persoonlijke communicatie, 17 september 2020). Uit het interview blijkt dat de boeren zich in hun communicatie met name richten op de technische kant van het stikstofvraagstuk.

De onderzoeker stelde dat het RIVM regelmatig aan tafel zit met haar opdrachtgever (de overheid). Verder legde hij uit dat de teksten op de website met name op B1-niveau werden geschreven door onder andere laagfrequente woorden en lange zinnen te vermijden.

5.3. De verhoudingen tussen de frames

Het theoretisch kijkkader ‘waarderend communiceren’ bood handvatten om te beschrijven hoe de gereconstrueerde *frames* zich tot elkaar verhielden. Hierbij fungeerden de drie eenheden (context, drijfveren en contact) als theoretische concepten, waarmee de *frames* konden worden geduid. Subparagrafen 5.3.1 tot en met 5.3.3 beschrijven ieder een eenheid, waarin een beknopte uitleg volgt van de eenheid met de bijbehorende meetindicatoren en een presentatie van de overeenkomsten en verschillen tussen de gereconstrueerde *frames*.

5.3.1. Context

Bij ‘context’ werden de rollen van en tussen belanghebbenden met elkaar vergeleken. Het doel was om onduidelijke rollen te identificeren, aangezien deze voor verwarring konden zorgen bij de andere belanghebbenden. ‘Context’ werd gemeten met drie meetindicatoren: Welke rollen zijn aanwezig? Welke rollen zijn tegenstrijdig met elkaar (per belanghebbende)? Welke rollen tussen belanghebbenden zijn qua tijdvisie (korte termijn versus lange termijn) tegenstrijdig met elkaar?

Alle aanwezige rollen werden beschreven in Paragraaf 5.1. Bij de overheid leken twee rollen tegenstrijdig te zijn met elkaar, namelijk ‘De autoriteit’ en ‘De sympathisant’. De overheid vermeed namelijk iedere vorm van discussie binnen het *frame* ‘De autoriteit’, terwijl zij een open karakter toonde bij ‘De sympathisant’. In tegenstelling tot de overheid namen zowel de boeren als de onderzoekers geen rollen aan die tegenstrijdig waren. Zo namen de boeren binnen elk *frame* een houding aan waarbinnen het eigen belang boven het gedeelde belang kwam. Daarnaast hielden de onderzoekers een wetenschappelijk karakter aan in ieder *frame*.

Qua tijdsbestek leek ‘De bureaucraat’ (de overheid) in strijd te zijn met ‘De strijder’ (de boeren). Dit verschil kwam ook duidelijk naar voren in de diepte-interviews. Zo betoogde de overheid onderhevig te zijn aan regels en procedures (langetermijndoelstellingen), terwijl de boeren op korte termijn vergunningen wilden ontvangen voor de continuïteit van hun bedrijven.

5.3.2. Drijfveren

Het doel, alsmede de meetindicator, van ‘drijfveren’ was te bepalen welke belangen tussen belanghebbenden tegenstrijdig waren. Eerder werden vier voorbeelden gegeven bij deze meetindicator: eigenbelang versus gedeeld belang, zorgvuldigheid versus slagvaardigheid, geven versus nemen en openheid versus geslotenheid.

Als het draait om het eigenbelang versus het gedeeld belang leken de *frames* ‘De adviseur’ en ‘De criticus’ (de onderzoekers) tegenstrijdig met het *frame* ‘De eigengereide’ (de boeren). Uit het interview (zie Subparagraaf 5.2.2) bleek namelijk dat de onderzoekers een betrouwbare adviseur wilden zijn, waarbij zij de maatschappij adviseerden (gedeeld belang). De boeren daarentegen hanteerden ‘De eigengereide’ om zichzelf als betrouwbaar te presenteren en de ander als onbetrouwbaar⁹ of zelfs irrelevant (eigenbelang).

Op basis van de interviewresultaten (zie Subparagraaf 5.2.2) leken ‘De ondersteuner’ (de overheid) en ‘De strijder’ (de boeren) tegenstrijdig te zijn. Daaruit bleek namelijk enerzijds dat de overheid steun wilde bieden bij bedrijfsbeëindiging of verduurzaming van boerenbedrijven door subsidies en het juiste beleid aan te bieden (gedeeld belang), terwijl anderzijds de boeren vanuit eigenbelang de geloofwaardigheid van het beleid aanvielen. Het beleid zou namelijk nadelig zijn voor hun bedrijfsvoering.

In voorgaande vergelijking (‘De ondersteuner’ versus ‘De strijder’) lijkt eveneens een verschil te zijn in de belangen: geven versus nemen. De geïnterviewde boer stelde dat de boeren hun stikstof willen reduceren, “maar we gaan dat niet alleen doen. Het moet ons wel mogelijk worden gemaakt in beleid en in financiën” (persoon Z, persoonlijke communicatie, 17 september 2020). Hiermee willen de boeren mogelijk meer ‘nemen’ dan dat de overheid kon ‘geven’.

Met betrekking tot ‘geven versus nemen’ leken de *frames* ‘De benadeelde’ (de boeren) en ‘De sympathisant’ (de overheid) op elkaar aan te sluiten, aangezien enerzijds de boeren een gevoel van miskennis ervaarden en anderzijds de overheid begrip en erkenning uitsprak naar de boeren toe.

Bij de belangen ‘openheid versus geslotenheid’ leken de *frames* ‘De autoriteit’ (de overheid) en ‘De strijder’ (de boeren) een gesloten karakter te hebben, aangezien zowel de overheid als boeren binnen dit *frame* niet openstonden voor een dialoog. Binnen het *frame*

⁹ Uit de inhoudsanalyse bleek dat de boeren de onderzoeksresultaten van het RIVM in twijfel trokken (Subparagraaf 5.1.7) terwijl de geïnterviewde boer aangaf dat zijn organisatie niet twijfelde aan de integriteit van het RIVM (Subparagraaf 5.2.2). Dit tegenstrijdige resultaat wordt bediscussieerd in Hoofdstuk 7. (Discussiesectie).

‘De sympathisant’ daarentegen bood de overheid een open houding, met name richting de boeren.

5.3.3. Contact

Het doel van de eenheid ‘contact’ was om te beschrijven in hoeverre er overeenstemming was in de communicatie tussen belanghebbenden. De drie vragen bij deze eenheid waren: Welke onderwerpen zijn belangrijk/gevoelig? Wie zijn consortiumpartners? Op welke manier communiceren de belanghebbenden met elkaar?

Uit de interviews (zie Subagraaf 5.2.2) bleek dat zowel de overheid als boeren ‘het beleid’ als een gevoelig onderwerp zagen. Zo had de overheid baat bij het zorgvuldig uitwerken van de beleidsmaatregelen, zodat het de juridische houdbaarheid bevorderde. De boeren daarentegen hadden baat bij een snelle afwikkeling van de beleidsmaatregelen, zodat zij op korte termijn vergunningen kregen voor de continuïteit van hun bedrijven. De geïnterviewde onderzoeker gaf herhaaldelijk aan waarde te hechten aan zijn wetenschappelijke integriteit en betrouwbaarheid.

De overheid en de onderzoekers konden worden beschouwd als consortiumpartners, aangezien het RIVM een adviesorgaan was voor de overheid (RIVM, 2020a). Uit de interviews (zie Subparagraaf 5.2.3) bleek dat de overheid en de boeren in zekere mate eveneens consortiumpartners waren, aangezien de overheid de kennis van de boeren behoeft om oplossingen te bedenken voor het stikstofvraagstuk.

Alle belanghebbenden achtten het van belang om met elkaar in gesprek te blijven. Daarnaast verklaarde de overheid helder en zakelijk te communiceren door de inhoud van haar berichten neutraal en emotioneel te houden. De geïnterviewde boer stelde voornamelijk te communiceren over de technische kant van het stikstofvraagstuk. De onderzoeker gaf aan laagfrequente woorden en lange zinnen te vermijden in zijn berichtgeving.

6. Conclusie

De onderzoeksvraag van dit onderzoek luidt: ‘Welke *frames* hanteren de overheid, boeren en onderzoekers in nieuwsmedia binnen het stikstofvraagstuk, en hoe verhouden die *frames* zich tot elkaar?’ Hiervoor is een kwalitatief onderzoek (inhoudsanalyse) uitgevoerd naar *frames* binnen het stikstofvraagstuk, waarna deze met elkaar zijn vergeleken met behulp van het theoretisch kijkkader ‘waarderend communiceren’.

Uit de resultaten is gebleken dat de belanghebbenden van het stikstofvraagstuk veertien *frames* hanteren, waarvan twee *frames* door meerdere belanghebbenden worden

gehanteerd. Dit onderzoek laat zien dat de overheid zes *frames* hanteert, de boeren zeven *frames* en de onderzoekers vier *frames* toepassen. De overheid, boeren en onderzoekers hanteren het *frame* ‘De realist’, waarbinnen zij teruggrijpen op zogenaamde feiten en cijfers. Daarnaast wordt ‘De waarzegger’ door zowel de overheid als onderzoekers gehanteerd, waarmee zij een toekomstperspectief bieden door op basis van huidige keuzes te voorspellen wat de gevolgen in de toekomst zullen zijn.

De overheid hanteert daarnaast vier andere *frames*. Vanuit het perspectief van ‘De autoriteit’ staat zij niet open voor discussie. Binnen het *frame* ‘De bureaucraat’ erkent zij onderhevig te zijn aan regels en procedures. Wanneer zij ‘De ondersteuner’ hanteert geeft de overheid het beeld dat zij optreedt daar waar opgaven te complex zijn voor de gewone burgers. Ten slotte hanteert zij ‘De sympathisant’, waarbinnen zij erkenning biedt en begrip toont aan anderen. De boeren hanteren zes *frames*. Bij ‘De benadeelde’ zien zij enerzijds zichzelf als slachtoffer en anderzijds de overheid en media als schuldigen voor hun beroerde imago. Vanuit het perspectief ‘De beschuldiger’ zien zij zichzelf niet als schuldigen van de problemen rondom het stikstofvraagstuk, maar externaliseren zij de schuld. Binnen ‘De eigengereide’ zetten zij zichzelf weg als betrouwbaar en de ander als onbetrouwbaar of zelf irrelevant. Daarnaast hanteren zij ‘De familieman’, waarmee een individuele boer zichzelf eerder ziet als een onderdeel van een groep dan als een individu. Het *frame* ‘De strijder’ houdt in dat boeren hun actiebereidheid aan anderen tonen. De onderzoekers hanteren twee *frames*. ‘De adviseur’ houdt in dat zij op basis van onderzoek advies uitspreken, gericht aan anderen of aan collega’s, zoals met de verbetering van rekenmodellen. Binnen ‘De criticus’ nemen zij een wetenschappelijke houding aan, waarmee zij bepaalde bevindingen beoordelen.

Met het theoretisch kijkkader ‘waarderend communiceren’ zijn zes verhoudingen geïdentificeerd, waarbinnen de twee *frames* tegenstrijdig zijn met elkaar of op elkaar aansluiten. Zo past de overheid twee tegenstrijdige *frames* toe, wat voor verwarring kan zorgen bij de andere belanghebbenden, namelijk ‘De autoriteit’ (niet openstaan voor discussie) en ‘De sympathisant’ (openheid).

De overheid hecht waarde (onderliggende drijfveer) aan het zorgvuldig opstellen van beleidsmaatregelen, zodat het de juridische houdbaarheid van de maatregelen bevordert (‘De bureaucraat’). Doordat de overheid zich hiermee fixeert op langetermijndoelen conflicteert dit met de belangen van de boeren, namelijk dat zij op korte termijn vergunningen willen ontvangen voor het verder ontwikkelen van hun boerenbedrijven (‘De strijder’).

De onderzoekers focussen zich op het gedeelde belang door anderen te informeren en te adviseren (‘De adviseur’ en ‘De criticus’). De overheid baseert vervolgens haar beleid

onder andere op uitspraken van de onderzoekers. De boeren trekken echter de geloofwaardigheid van het beleid in twijfel. Zij handelen hierdoor uit eigenbelang door onder andere de data van de onderzoekers te wantrouwen ('De eigengereide').

De overheid richt zich eveneens op het gedeelde belang, doordat zij hulp biedt aan de boeren bij bedrijfsbeëindiging of de verduurzaming van hun bedrijven. Zij biedt hiervoor subsidies en, volgens haarzelf, de juiste maatregelen ('De ondersteuner'). De boeren strijden echter tegen deze maatregelen, omdat het beleid volgens hen nadelig zou zijn voor hun bedrijfsvoering ('De strijder').

De overheid en de boeren lijken *frames* te hanteren die op elkaar aansluiten. Zo spreekt de overheid erkenning en begrip uit naar de boeren ('De sympathisant'), omdat boeren aangeven dat zij worden miskend door de overheid en de media ('De benadeelde').

Zowel de overheid als de boeren hanteren *frames* waarbinnen zij een gesloten houding aannemen. Zij staan beiden niet open voor discussie ('De autoriteit' versus 'De strijder').

7. Discussie

In onderstaande paragraaf worden de resultaten teruggekoppeld naar de literatuur (*Paragraaf 7.1 Inhoudelijke discussie*). Vervolgens wordt de methodologie bediscussieerd (*Paragraaf 7.2 Methodologische discussie*) en ten slotte wordt in de laatste paragraaf de wetenschappelijke en maatschappelijke bijdrage besproken, gevolgd door aanbevelingen.

7.1. Inhoudelijke discussie

Het *frame* 'De strijder' komt overeen met de inhoud van Paragraaf 1.1 (*De aanleiding*) en voldoet daarmee aan de verwachtingen. In de aanleiding wordt namelijk uitgelegd dat de boeren verschillende keren in opstand zijn gekomen tegen de overheid, omdat de boeren het niet eens zijn met het beleid dat de overheid voert. Paragraaf 2.1 (*Stikstofvraagstuk als wicked problem*) presenteert eveneens situaties van belanghebbenden, waarin bepaalde *frames* zichtbaar worden. Zo beschreef Paragraaf 2.1 dat de overheid, naar aanleiding van de uitspraak van de Raad van State, maatregelen neemt om de stikstofuitstoot te reduceren ('De bureaucraat'). Daarnaast dat de boeren in opstand komen tegen de overheid, omdat het voorlopige stikstofakkoord onduidelijk zou zijn beschreven ('De strijder'). Vervolgens dat de boeren het niet eens zijn met de stikstofmetingen van het RIVM ('De eigengereide') en ten slotte dat de onderzoekers integere wetenschappelijke onderbouwingen willen bieden voor het realiseren van een gezonde leefomgeving ('De realist').

De drie kenmerken van een *wicked problem* zijn terug te vinden in hoofdstuk 5. (*Resultaten*). Een eenduidige oplossing ontbreekt mogelijk door de aanwezigheid van verschillende problemen. Zo staat de overheid niet altijd open voor input van de boeren ('De autoriteit'), terwijl de boeren kortetermijnoplossingen eisen ('De strijder'). Daarnaast adviseren de onderzoekers ('De adviseur') de overheid, waarbij de boeren het oneens zijn met het advies ('De beschuldiger'). In deze voorbeelden wordt zichtbaar dat het tweede kenmerk van een *wicked problem* naar voren komt, namelijk dat de casus moeilijk te definiëren is, doordat belanghebbenden verschillen in hun perspectieven over hetzelfde probleem. Ten slotte zijn de overheid, boeren en onderzoekers belanghebbenden bij het stikstofvraagstuk. Uit deze drie bevindingen kan worden opgemaakt dat het stikstofvraagstuk een *wicked problem* is.

In deze masterscriptie is een van de onderzoeksdoelen: het beter begrijpen van *wicked problems*. Dit doel lijkt deels te zijn behaald. Bovenstaande alinea legt namelijk uit wat een *wicked problem*, zoals het stikstofvraagstuk, complex maakt. Anderzijds kunnen de gereconstrueerde *frames* niet worden gegeneraliseerd naar andere *wicked problems*. Deze *frames* zijn namelijk beschreven aan de hand van het stikstofvraagstuk, waardoor de *frames* niets zeggen over hoe problemen in andere *wicked problems* worden belicht.

Subparagraaf 5.3.2 (*Drijfveren*) laat zien dat het LTO de integriteit van het RIVM niet in twijfel trekt, terwijl uit de inhoudsanalyse blijkt dat de boeren de data van onderzoekers wantrouwen ('De eigengereide'). Een mogelijke verklaring is dat tijdens de inhoudsanalyse met name de citaten van Farmers Defence Force zijn geanalyseerd. Deze boerenorganisatie lijkt een voorkeur te geven aan strijden tegen de overheid ('De strijder'), terwijl het LTO aangeeft liever bij de overheid onderdeel te zijn van het gesprek.

In het onderzoek van Van der Pool en Rijnja (2019) was een beperking zichtbaar, namelijk dat zij niet expliciet de meetindicatoren van de drie eenheden van 'waarderend communiceren' bespreken. De meetindicatoren, zoals weergegeven in Tabel 5, zijn herleid uit hun tekst waarin zij de onderzoeksresultaten bespreken aan de hand van de drie eenheden.

7.2. Methodologische discussie

In dit onderzoek is een overrepresentatie van boeren zichtbaar. In totaal zijn 58 citaten van de boeren geanalyseerd, 33 citaten van de overheid en 11 citaten van de onderzoekers. Het is niet aannemelijk dat een fout is gemaakt in de zoektocht naar geschikt analyse materiaal, aangezien evenveel zoekwoorden zijn gebruikt voor de overheid als voor de boeren. Een mogelijke verklaring hiervoor is de invloed van journalisten, omdat zij mogelijk

meer nieuwswaarde zien in de boerenprotesten dan in de gesprekken die de overheid en de onderzoekers met elkaar voeren. Daarnaast werd in Afbeelding 1 zichtbaar dat het aantal axiale coderingen tussen de inductieve en deductieve analysefase verschillen. Doordat beide analyses op dezelfde systematische wijze zijn uitgevoerd, zou een mogelijke verklaring kunnen zijn dat deze verschillen op toeval berusten.

In dit onderzoek komt mogelijk de interne validiteit van de inhoudsanalyse in het geding, omdat tijdens de inductieve analysefase geen datasaturatie is bereikt. Gezien de onderzoeksperiode was het niet haalbaar om tot datasaturatie te komen. In dit onderzoek zijn 102 relevante citaten geselecteerd, terwijl Van Gorp en Gourdin (2014) datasaturatie hebben bereikt door 851 relevante citaten te selecteren. Vervolgonderzoek zou kunnen uitwijzen of dit verschil in aantal geanalyseerde citaten andere resultaten oplevert. Hiervoor kan de inhoudsanalyse van dit onderzoek worden herhaald, waarbij in het vervolgonderzoek wordt gezocht naar artikelen, totdat datasaturatie optreedt.

Voor vervolgonderzoek wordt aanbevolen om kritisch te kijken naar welke soorten tekstuele elementen (*framing devices*) relevant zijn voor de inductieve analysefase. In dit onderzoek zijn vijftien verschillende soorten tekstuele elementen gebruikt (zie Tabel 4) om *frames* in tekstfragmenten te identificeren. Door de aanwezigheid van meerdere soorten tekstuele elementen was het mogelijk om in ieder tekstfragment één of meerdere *frames* te identificeren. Tijdens het reconstrueren van *frames* leken veel geïdentificeerde *frames* een ongeldige identificatie te hebben, waardoor deze niet zijn meegenomen in de *framematrix*. Het advies is om kritisch te zijn over welke bronnen relevant zijn voor het gebruik van de gepresenteerde tekstuele elementen.

7.3. Aanbevelingen voor onderzoek en praktijk

Dit onderzoek draagt op twee manieren bij aan het uitbreiden van wetenschappelijke kennis. Enerzijds demonstreert dit onderzoek dat het theoretisch kijkkader ‘waardierend communiceren’ kan worden gebruikt om de verhoudingen tussen *frames* te beschrijven en anderzijds zijn gehanteerde *frames* binnen het stikstofvraagstuk geïdentificeerd en beschreven. Wetenschappelijke kennis kan verder worden uitgebreid door in kwantitatief vervolgonderzoek te meten wat de kracht is van elk *frame* en de rol van herhalingskracht (*mere-exposure effect*) daarin. Daarvoor zouden twee groepen participanten (controle- en experimentele groep) krantartikelen kunnen lezen, waarna zij in een enquête hierover vragen beantwoorden.

Ten slotte draagt dit onderzoek bij aan het beter begrijpen van de communicatie-uitingen van belanghebbenden over het stikstofvraagstuk. De communicatie tussen de belanghebbenden kan worden verbeterd door aandacht te besteden aan de conflicterende *frames*: zo neemt de overheid twee tegenstrijdige rollen aan ('De autoriteit' versus 'De sympathisant'), strijden de boeren voor oplossingen op korte termijn, terwijl de overheid gebaat is bij zorgvuldigheid op lange termijn ('De strijder' versus 'De bureaucraat') en lijken de boeren de data van onderzoekers onnodig te wantrouwen ('De eigengereide' en 'De adviseur'). Communicatiemedewerkers wordt aanbevolen om deze conflicterende *frames* nader te bekijken, zodat maatwerk in communicatie kan worden gecreëerd. Hiervoor is vervolgonderzoek naar een beter begrip van elkaars onderliggende drijfveren noodzakelijk.

8. Referentielijst

- Armstrong, D. (2018). Addressing the wicked problem of behaviour in schools. *International Journal of Inclusive Education*, 22(9), 997-1013. doi: 10.1080/13603116.2017.1413732
- Aubrey, J. S., & Hahn, R. (2016). Health versus appearance versus body competence: A content analysis investigating frames of health advice in women's health magazines. *Journal of Health Communication*, 21(5), 496-503. doi: 10.1080/10810730.2015.1103328
- Bleijenbergh, I. (2016). *Kwalitatief onderzoek in organisaties* (2de editie). Amsterdam, Nederland: Boom uitgevers.
- Bouma, J., Burgers, J., Den Butter, F. A. G., Hoefnagel, F. J. P. M., & Den Hond, F. (2003). *Milieubeleid in een veranderende context: zes voorbeelden*. Geraadpleegd op 20 april 2020, van <http://library.oapen.org/bitstream/id/6f0c8626-db08-47b3-b08d-ae3cb4a40a9b/439781.pdf>
- Burgers, C., Konijn, E. A., & Steen, G. J. (2016). Figurative framing: Shaping public discourse through metaphor, hyperbole, and irony. *Communication Theory*, 26(4), 410-430. doi:10.1111/comt.12096
- Camillus, J. C. (2008). Strategy as a wicked problem. *Harvard business review*, 86(5), 98.
- Chong, D., & Druckman, J. N. (2007). Framing Theory. *Annual Review of Political Science*, 10(1), 104-126. doi: 10.1146/annurev.polisci.10.072805.103054
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of Qualitative Research. Techniques and procedures for developing grounded theory* (3de editie). Thousand Oaks, Canada: SAGE Publications. doi: 10.4135/9781452230153.n4
- DeFries, R., & Nagendra, H. (2017). Ecosystem management as a wicked problem. *Science*, 356(6335), 265-266. doi: 10.1126/science.aal1950
- Dekker, S. (2020). *Boeren gaan nu wél protesteren: 19 februari 'alle remmen los' in Den Haag*. Geraadpleegd op 18 april 2020, van <https://www.ad.nl/binnenland/boeren-gaan-nu-wel-protesteren-19-februari-alle-remmen-los-in-den-haag~a83f8342/>
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of communication*, 43(4), 51-58. doi: 10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x
- Gamson, W.A., & Modigliani. (1989). Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach, *American Journal of Sociology*, 95(1), 1-37. doi: 10.1086/229213

- Google Trends. (2020). *Verkennen*. Geraadpleegd op 2 april 2020, van <https://trends.google.nl/trends/?geo=NL>
- Head, B. W., & Alford, J. (2015). Wicked problems: Implications for public policy and management. *Administration & society*, 47(6), 711-739. doi: 10.1177/2F0095399713481601
- Iyengar, S. (1994). *Is Anyone Responsible?: How Television Frames Political Issues* (1ste editie). Chicago, Verenigde Staten: University of Chicago Press. doi: 10.7208/chicago/9780226388533.001.0001
- Joris, W., d'Haenens, L., Van Gorp, B., & Vercruyse, T. (2013). De eurocrisis in het nieuws. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 41(2), 162. doi: doi/abs/10.1177/0267323114538852
- Kitzinger, J. (2007). Framing and frame analysis. In E. Devereux (Red.), *Media studies: Key issues and debates* (pp. 134-161). Los Angeles, Verenigde Staten: SAGE Publications Ltd. doi: 10.1177/02673231080230020506
- LexisNexis. (z.d.). *Help Topcis for Nexis Uni*. Geraadpleegd op 11 augustus 2020, van https://help.lexisnexis.com/tabula-rasa/nexisuni/home?lbu=US&locale=en_GB&audience=all.
- Matthes, J., & Kohring, M. (2008). The content analysis of media frames: Toward improving reliability and validity. *Journal of communication*, 58(2), 258-279. doi: 10.1111/j.1460-2466.2008.00384.x
- Mediamonitor. (z.d.). *Dagbladen in 2017*. Geraadpleegd op 16 september 2020, van <https://www.mediamonitor.nl/mediamarkten/dagbladen/dagbladen-in-2017/>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2018). *Landelijke en regionale dagbladen, oplages*. Geraadpleegd op 16 september 2020, van <https://www.ocwincijfers.nl/cultuur-media/media/landelijke-en-regionale-dagbladen>
- Nagtzaam, P. (2019). *Snap je ook niets meer van de stikstofcrisis? Dit is hoe het zit*. Geraadpleegd op 17 april 2020, van <https://www.rtlz.nl/algemeen/binnenland/artikel/4906081/stikstof-snap-niet-meer-dit-hoe-het-zit-crisis-probleem>
- Nijenhuis, H. (z.d.). *Het AD brengt het nieuws dichterbij*. Geraadpleegd op 13 september 2020, van <https://www.ad.nl/abonnementen/waarom/ad>
- NOS. (2019a). *De stikstofcrisis, hoe heeft de politiek het zo ver laten komen?* Geraadpleegd op 17 april 2020, van <https://nos.nl/artikel/2304768-de-stikstofcrisis-hoe-heeft-de-politiek-het-zo-ver-laten-komen.html>

- NOS. (2019b). *Weer protestacties door boeren, waarom gingen ze nu de straat op?* Geraadpleegd op 19 april 2020, van <https://nos.nl/artikel/2315333-weer-protestacties-door-boeren-waarom-gingen-ze-nu-de-straat-op.html>
- Raad van State. (2019). *PAS mag niet als toestemmingsbasis voor activiteiten worden gebruikt.* Geraadpleegd op 17 april 2020, van <https://www.raadvanstate.nl/actueel/nieuws/@115651/pas-mag/>
- Raad van State. (2020). *Over ons.* Geraadpleegd op 17 april 2020, van <https://www.raadvanstate.nl/overrvs/>
- Radboud University. (z.d.). *Nexis Uni.* Geraadpleegd op 28 mei 2020, van <https://www.ru.nl/library/search/databases/databases/information/information-nexis-uni/>
- Rijksoverheid. (2020). *Nieuwe stappen stikstofaanpak bieden landbouwsector perspectief.* Geraadpleegd op 21 mei 2020, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aanpak-stikstof/nieuws/2020/02/07/nieuwe-stappen-stikstofaanpak-bieden-landbouwsector-perspectief>
- Rittel, H.W., & Webber, M.M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy sciences*, 4(2), 155-169. doi: 10.1007/BF01405730
- RIVM. (2019). *Stikstof.* Geraadpleegd op 8 mei 2020, van <https://www.rivm.nl/stikstof>
- RIVM. (2020a). *Over RIVM.* Geraadpleegd op 8 mei 2020, van <https://www.rivm.nl/over-het-rivm>
- RIVM. (2020b). *RIVM is het verkeerde adres voor het boerenprotest.* Geraadpleegd op 16 september 2020, van <https://www.rivm.nl/nieuws/rivm-verkeerde-adres-voor-boerenprotest>
- RTLNieuws. (2019). *Waarom zijn de boeren zo boos? Dit zijn de redenen.* Geraadpleegd op 8 mei 2020, van <https://www.RTLNieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/4867051/demonstreren-boeren-boerenbedrijf-stikstof-landbouwbeleid>
- RTLNieuws. (2020a). *Wéér een boerendemonstratie. Maar waarom eigenlijk?* Geraadpleegd op 17 april 2020, van <https://www.RTLNieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5026446/boerenprotest-den-haag-malieveld-vissers-stikstofcrisis>
- RTLNieuws. (2020b). *Honderden boeren willen stopsubsidie, sanering kan leiden tot 1,6 miljoen minder varkens.* Geraadpleegd op 4 september, van <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/politiek/artikel/4987791/varkens-schouten-uitkopen-boeren-varkenshouderijen-subsidie>

- Stevens, T. M., Aarts, N., & Dewulf, A. (2020). Using Emotions to Frame Issues and Identities in Conflict: Farmer Movements on Social Media. *Negotiation and Conflict Management Research*, 2-4. doi: 10.1111/ncmr.12177
- Tankard, J. W. (2001). The empirical approach to the study of media framing. In S. D. Reese, O. H. Gandy, & A. E. Grant (Red.), *Framing public life: Perspectives on media and our understanding of the social world* (pp. 95-106). Mahwah, Verenigde Staten: Lawrence Erlbaum. doi: 10.1093/joc/53.4.739
- Van der Pool, E., & Rijnja, G. (2019). Maatwerk in contact: vragen om verschillen bij complexe opgaven. *Bestuurswetenschappen*, 73(2), 5-21. doi: 10.5553/Bw/016571942019073002002
- Van Gorp, B. (2007a). The constructionist approach to framing: Bringing culture back in. *Journal of communication*, 57(1), 60-78. doi: 10.1111/j.0021-9916.2007.00329.x
- Van Gorp, B. (2007b). Het reconstrueren van frames via inductieve inhoudsanalyse: uitgangspunten en procedures. *Kwalon*, 12(2), 13-18.
- Van Gorp, B. (2010). Strategies to take subjectivity out of framing analysis. In J. A. Kuypers, & P. D'Angelo. (Red.), *Doing news framing analysis: Empirical and theoretical perspectives* (pp. 84-109). New York, Verenigde Staten: Routledge. doi: 10.1177/1940161210394632
- Van Gorp, B., Figoureux, M., & Vandekeybus, A. (2018). *De verbindende samenleving: Zestien brillen om naar multiculturaliteit in Nederland te kijken*. Geraadpleegd op 20 april 2020, van <https://lirias.kuleuven.be/retrieve/532030>
- Van Gorp, B., & Gourdin, G. (2014). *Framing en Deframing: op weg naar de destigmatisering van arbeidsongeschiktheid en invaliditeit*. Geraadpleegd op 1 september 2020, van <https://www.kbs-frb.be/~media/Files/Bib/Publications/PUB2015-3331-Kinderarmoede.pdf>
- Wendorf, J., & Yang, F. (2017). Framing autism: A content analysis of five major news frames in US-based newspapers. *Journal of health communication*, 22(3), 190-197. doi: 10.1080/10810730.2016.1256453
- WRR. (2020). *WRR. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid*. Geraadpleegd op 20 april 2020, van <https://www.wrr.nl/>

9. Referentielijst Krantartikelen

- Algemeen Dagblad. (2019, 25 november). Boeren én bouwers voeren actie bij opritten snelwegen. *Algemeen Dagblad*, p. N5.
- Brabants Dagblad. (2020, 10 juni). Stikstofspook in zes vragen. *Brabants Dagblad*, p. A5.
- Bremmer, D. (2020, 16 juni). Stikstofuitstoot exact vastleggen in vergunning kan niet. *Brabants Dagblad*, p. A6.
- Het Algemeen Nederlands Persbureau. (2020, 3 juli). Boerenprotest tegen verplicht eiwitdieet koeien. *Brabants Dagblad*, p. A5.
- Riem, T. (2020, 1 februari). Boeren blazen massaal protest in Den Haag af. *Algemeen Dagblad*, p. N2.
- Schelfaut, S. (2019a, 26 september). Boeren vrezen te worden uitgerookt. *Brabants Dagblad*, p. A5.
- Schelfaut, S. (2019b, 9 november). Boer maakt zich op voor fellere acties. *Algemeen Dagblad*, p. N1.
- Schelfaut, S. (2020, 7 juli). Met deze wilde acties lijkt de boerenrevolutie begonnen. *Brabants Dagblad*, p. A7.
- Schelfaut, S. & Winterman, P. (2020, 6 februari). Radicale boeren op ramkoers. *Brabants Dagblad*, p. 1.
- Twaalfhoven, M. (2019, 14 september). Tijd voor nieuwe landbouwrevolutie. *Brabants Dagblad*, p. 10.
- Van Dongen, A. (2019, 10 oktober). Hoe meten we eigenlijk hoeveel stikstof van boerderijen komt? *Brabants Dagblad*, p. A13.
- Winterman, P. (2019a, 18 oktober). Den Haag weet het ook even niet meer. *Algemeen Dagblad*, p. N7.
- Winterman, P. (2019b, 5 oktober). Oppositie kraakt aanpak stikstofcrisis, WNF is juist positief. *Algemeen Dagblad*, p. N15.
- Winterman, P. (2019c, 7 november). Zelfs Rutte krijgt handen niet op elkaar. *Algemeen Dagblad*, p. N4-N5.
- Winterman, P. (2019d, 21 december). 2019: stikstofcrisis. *Algemeen Dagblad*, p. N8.
- Winterman, P. (2019e, 15 oktober). Tweede Kamer is laaiend: boerengeweld kan echt niet. *Algemeen Dagblad*, p. N11.
- Winterman, P. (2019f, 2 oktober). Verrader houdt jasje schoon. *Algemeen Dagblad*, p. N7.
- Winterman, P. (2019g, 9 oktober). Het lachen vergaat Carola Schouten door stikstofcrisis. *Algemeen Dagblad*, p. N8-N9.

Winterman, P. (2020a, 4 april). Radicale boeren: ‘Het is oorlog’. *Algemeen Dagblad*, p. N6.

Winterman, P. (2020b, 6 maart). RIVM krijgt voldoende maar het kan wel beter. *Algemeen Dagblad*, p. N17.

Winterman, P. (2020c, 22 juli). Hebben de boeren een punt? *Algemeen Dagblad*, p. N11.

Bijlage 1 – Framematrix

Thematische beschrijving van het frame	Het probleem	De oorzaak	Het gevolg	De oplossing	Lexicale keuzes (tekstfragmenten uit het analysemateriaal)
De adviseur (onderzoekers)	De meetinstrumenten en de meetgegevens van onderzoekers worden in twijfel getrokken door andere partijen.	Er zouden te weinig meetpunten zijn in Nederland (6 stuks) en het RIVM zou buitenlandse bijdrage aan stikstofuitstoot onderschatten.	De onderzoekers staan open voor kritiek. Daarbij is het RIVM in dienst van de overheid, maar zetten zij zichzelf weg als onafhankelijk en zelfdenkend.	De overheid adviseren om meer meetpunten te plaatsen en intern het advies om de meet- en rekenmethodiek te verbeteren.	<i>“Meer meetgegevens”, “Verbeteringen”, “Onzekerheden verkleinen”, “Het zou goed zijn als...”</i>
De autoriteit (overheid)	De boeren ondernemen acties waar de overheid niet achter staat. Denk aan: onacceptabel woordgebruik en protesten op ongewenste locaties.	De boeren zijn boos over de manier waarop de overheid te werk gaat: afspraken niet nakomen, maatregelen nemen waardoor de continuïteit van het bedrijf in het geding komt en de afwezigheden van ministers tijdens belangrijke gesprekken.	De overheid keurt het gedrag van de boeren af en spreekt dat openlijk uit.	De overheid staat niet open voor discussie en wijst de boeren bij overtredingen op het strafrecht. Daarnaast laat de overheid weten bepaalde maatregelen tóch door te voeren. Ongewenst taalgebruik wordt afgekeurd.	<i>“Anders geldt het strafrecht”, “Ik bepaal dat”, “Zo spreek je daar niet over”, “Vandaar dat we bij ons eigen maatregelenpakket blijven”, “Duidelijk een streep getrokken”</i>

Frame	Het probleem	De oorzaak	Het gevolg	De oplossing	Lexicale keuzes
De benadeelde (boeren)	De boeren zouden geen erkenning krijgen voor het werk dat zij leveren. leveren.	De overheid neemt maatregelen die ongunstig zijn voor de boeren.	De boeren voelen zich verwaarloosd, tegen de muur gedrukt en in de steek gelaten.	De overheid en media de schuld geven van het beroerde imago. De consument te vriend houden.	<i>“Verwaarloosd”, “Monddood”, “We wachten al heel lang”, “Weer inleveren”, “Geen bestaansrecht”, “De zwarte piet toespeeld krijgen”</i>
De beschuldiger (boeren)	De boeren willen graag anderen maatregelen zien die hen beter uitkomen voor de continuïteit van hun bedrijven.	Uit cijfers blijkt dat de boeren het grootste aandeel hebben in de stikstofuitstoot in Nederland (46%).	De boeren willen niet het slachtoffer zijn.	Aanwezige problemen externaliseren door anderen persoonlijk aan te spreken of naar anderen te wijzen.	<i>“Dat probleem heeft de overheid zelf gemaakt”, “Vooral door de overheid”, “Door minister Schouten”, “Grote vervuilers zoals de lucht en de industrie”</i>
De bureaucraat (overheid)	De overheid wil niet meteen ingaan op de adviezen en voorstellen van boeren en onderzoekers waarin zij de aanpak van het stikstofvraagstuk voorleggen.	De overheid moet met verschillende zaken rekening houden: zorgvuldigheid, de woningbouw mag niet in gevaar komen, het plan moet juridisch houdbaar zijn enzovoorts.	De overheid geeft toe dat er veel tijd overheen gaat, voordat problemen kunnen worden aangepakt.	Accepteren dat we te maken hebben met regels en procedures. Anderen wijzen op deze regels en procedures.	<i>“Tijd is mijn vijand”, “Wat de Raad van State ons heeft opgelegd”, “Juridisch houdbaar”, “We wachten vooral op het PBL”</i>

Frame	Het probleem	De oorzaak	Het gevolg	De oplossing	Lexicale keuzes
De criticus	Meetinstrumenten en meetgegevens worden door meerder partijen nogmaals onder de loep genomen.	Het beleid wordt gebaseerd op de meetgegevens van de onderzoekers. Betrouwbaarheid van instrumenten en data is noodzakelijk.	Zowel de onderzoekers zelf als externe partijen beoordelen nogmaals de meetinstrumenten en meetgegevens.	Vanuit een wetenschappelijke blik benoemen wat goed gaat, beter kan of onjuist is bevonden.	<i>“Dit is heel riskant”, “Meer meetgegevens”, “Onzekerheidsmarge”, “Verbeteringen nodig”, “Doelgeschikt”</i>
De eigengereide (boeren)	De boeren vertrouwen de meetresultaten van de onderzoekers niet en trekken de geloofwaardigheid van het beleid in twijfel.	Tijdens de coronacrisis gingen de boeren door met hun agrarische activiteiten terwijl de lucht schoner werd. Voor boeren was dat het bewijs dat zij minder aandeel zouden hebben in de stikstofuitstoot.	Volgens de boeren wil de overheid beleid voeren dat ongunstig zou zijn voor de bedrijfsvoering van de boeren.	Jezelf als betrouwbaar neerzetten en de ander als onbetrouwbaar of zelfs irrelevant.	<i>“Ik neem het ook niet serieus”, “Het is dom populistisch geroep”, “Stikstofsjoemelcijfers” “Wij geloven dat niet”, “Geloof mij maar” “Haar gebrek aan kennis”, “Vertoning voor de bühne”</i>
De familieman (boeren)	De boeren worden door de overheid tegen gehouden in alles wat zij doen.	Plannen van de boeren worden afgewezen, demonstraties worden afgeblazen, mindering in vee wordt gewenst enzovoorts.	Als individu sta je machteloos tegenover de overheid.	Groepsgevoel creëren en vervolgens als één groep optreden.	<i>“Honderden leden hebben zich aangemeld”, “Laat de boeren boeren”, “De boeren van Nederland”</i>

Frame	Het probleem	De oorzaak	Het gevolg	De oplossing	Lexicale keuzes
De ondernemer (boeren)	De overheid en de boeren hebben nog geen deal gesloten over hoe zij samen het stikstofvraagstuk gaan aanpakken.	De boeren willen alleen bijdragen als zij nergens tot toe gedwongen worden en als Den Haag met miljarden over de brug komt om investeringen te betalen.	De boeren komen met eigen initiatieven, eisen-pakketten en met een eigen plan van aanpak.	In onderhandeling gaan met de overheid. Het idee is om wel bij te dragen aan stikstof-reductie, mits de deal interessant is voor de boeren.	<i>“We wachten met het sluiten van een deal”, “Niet bang om grote doelen aan te pakken”, “Bijdragen aan de oplossing”, “In gesprek gaan”, “Overleggen”</i>
De ondersteuner (overheid)	Sommige opgaven zijn te groot voor de ondernemers. Er wordt teveel van hen gevraagd.	De opgave is te complex, er zijn teveel verschillende belanghebbenden of er is een te kort aan liquide middelen.	De overheid houdt het land draaiende en maakt grote ontwikkelingen mogelijk.	Optreden als held en als beschermengel om de complexe opgaven aan te pakken.	<i>“We hebben een forse oorlogskas”, “Er ligt een grote opgave”, “Geld mag niet het probleem zijn”, “Ik speel op drie schaakborden tegelijk”</i>
De realist (overheid, boeren en onderzoekers)	Er spelen verschillende problemen: er zijn te weinig meetpunten, data wordt gewantwoord, minder eiwit in veevoer zou schadelijk zijn voor de koe enzovoorts.	Het stikstofvraagstuk is enorm complex, ondanks dat het gezamenlijke doel is om de stikstofuitstoot in Nederland op korte termijn te reduceren.	De communicatie tussen de belanghebbenden lijkt stroef te blijven lopen.	Bij bepaalde uitspraken kracht bijzetten door feiten te benoemen die controleerbaar zijn.	<i>“Sinds 1990 met ruim 65% verminderd”, “We hebben in Nederland de vrijheid van demonstratie”, “Ik lees woorden als”</i>

Frame	Het probleem	De oorzaak	Het gevolg	De oplossing	Lexicale keuzes
De strijder (boeren)	De boeren voelen zich met de rug tegen de muur gezet, doordat de overheid geen gehoor lijkt te geven aan de plannen van de boeren.	De overheid luistert niet naar de plannen van de boeren, de overheid en boeren worden het niet eens over de maatregelen, de coalitie is afwezig tijdens het grootste protest enzovoorts.	De actiebereidheid van de boeren neemt toe. Ze gaan een strijd aan met de overheid.	Samenspannen en strijden tegen alles wat in de weg staat. Overleg met andere belanghebbende lijkt niet meer mogelijk.	<i>“Het is oorlog”, “Een slag verloren”, “Vuur is niet gedoofd”, “Keihard strijden voor onze belangen”, “Verrader”, “Een civil war”, “Onze strijdvaardigheid”, “We will be back”</i>
De sympathisant (overheid)	De boeren worden verschillende maatregelen opgelegd met als doel om de stikstofuitstoot te reduceren.	Uit cijfers blijkt dat boeren het grootste aandeel hebben in de stikstofuitstoot in Nederland (46%).	Boeren hebben het zwaar en keren zich tegen het beleid dat de overheid maakt.	Begrip tonen, erkennen dat dit vraagstuk complex is en het vertrouwen in de boer uitspreken	<i>“Ik heb nachtmerries van bedrijven die op dit moment omvallen”, “De Nederlandse boer is innovatief”, “Jullie zorgen voor dagelijks eten”, “Het is hard werken op een boerderij”</i>

Frame	Het probleem	De oorzaak	Het gevolg	De oplossing	Lexicale keuzes
De waarzegger (overheid en onderzoekers)	De boeren focussen op kortetermijndoelen en de overheid en onder- zoekers op lange termijn doelen.	De overheid wacht op adviescolleges en toetst of maatregelen juridisch houdbaar zijn, terwijl boeren op korte termijn duidelijkheid willen over bijvoorbeeld de veevoer- maatregel.	Vanuit de boeren komt kritiek. Zij verzetten zich tegen de bureaucratische houding.	Over de toekomst spreken, waarbij wordt aangegeven welke gebeurtenis gaat plaatsvinden als bepaalde handelingen nu wel of niet worden waargemaakt.	<i>“Op die manier komen we in een crisis”, “Het is cruciaal dat straks economische activiteiten weer door- gang vinden”, “Als we dit niet doen komt de woningbouw in gevaar”</i>

Bijlage 2 – Interviewscript (Topiclijst)

Onderzoeksdoel: Het expliciteren van de drijfveren van de belanghebbenden.

Opening

- Bedanken voor deelname
- Akkoord voor gespreksopname en/of transcriptie?
- Doel scriptie: complex maatschappelijk vraagstuk beter begrijpen door communicatie hierover te analyseren.
 - Stikstofvraagstuk als casus gekozen. Niet om de inhoud van het vraagstuk te begrijpen, maar wel om te begrijpen welke betekenissen belanghebbenden geven aan hun communicatie-uitingen.
- Doel van interview:
 - Intenties achter uw communicatie-uitingen begrijpen.
 - Ik wil graag van u leren.
- (Om ijs te breken →) Wat houdt uw functie in? (vanaf hier data verzameling)
 - Denk aan: welke rol heeft de geïnterviewde in zijn/haar organisatie?

De belanghebbende over zichzelf:

Context:

- Wat betekent het stikstofvraagstuk voor u?
- Hoe ziet u het stikstofvraagstuk?
 - Denk aan: wie doen er toe? / Wat doet er toe? / En vanuit welke rol?

Drijfveren:

- Wat is jullie motivatie bij het oplossen van het stikstofvraagstuk?
- Welke belangen en waarden hebben jullie bij het stikstofvraagstuk?
- Hoe brengen jullie deze belangen en waarden over naar de andere belanghebbenden?
 - Wat maakt dat jullie op die manier communiceren?
 - Waaruit blijkt dat? / Kunt u voorbeelden noemen?
- Hoe kijken jullie tegen belanghebbende X en belanghebbende Y aan?

Contact:

- Hoe verloopt het contact met andere belanghebbenden?
 - Denk aan: het soort contact
 - Denk aan: tussen wie vindt contact plaats?
- In hoeverre wordt er aandacht besteed aan: taalniveau, gebruik van zelfde begrippen, etc.?

De belanghebbende over de andere belanghebbenden:

Drijfveren:

- Wat betekent het stikstofvraagstuk voor belanghebbende X?
 - En welke belangen en waarden hebben zij, denkt u?
 - Waaruit blijkt dat?
- Wat betekent het stikstofvraagstuk voor belanghebbende Y?
 - En welke belangen en waarden hebben zij, denkt u?
 - Waaruit blijkt dat?

Afsluiten

- Al mijn vragen zijn beantwoord. Heeft u nog vragen/opmerkingen?

- Mag ik u op een later tijdstip eventueel nog bellen/mailen voor vragen?
- Bedanken en afsluiten